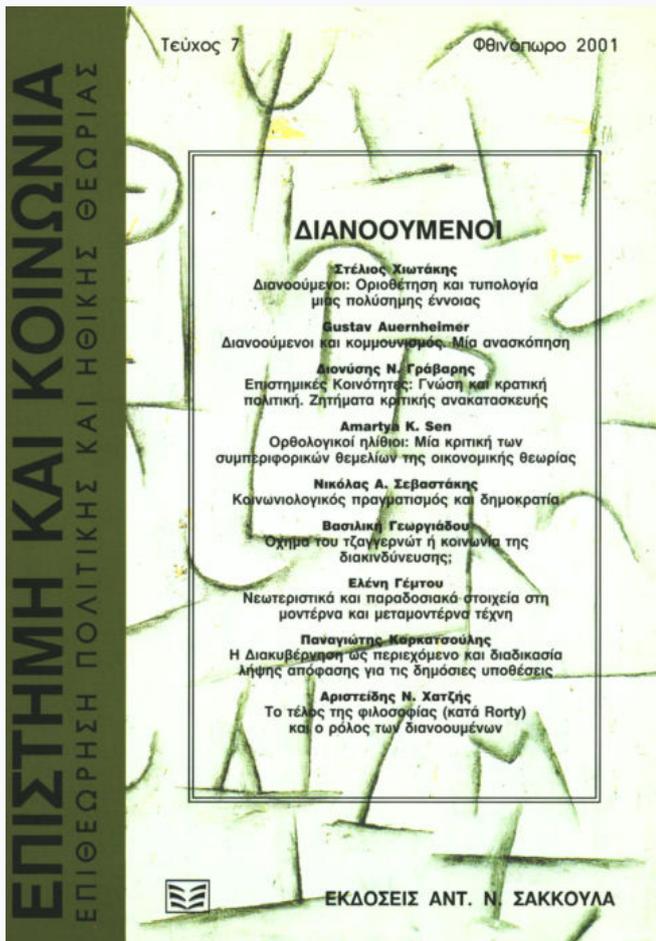

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 7 (2001)

Διανοούμενοι

Επιστημικές κοινότητες: γνώση και κρατική πολιτική: ζητήματα κριτικής ανακατασκευής

Διονύσης Ν. Γράβαρης

doi: [10.12681/sas.628](https://doi.org/10.12681/sas.628)

Copyright © 2015, Διονύσης Ν. Γράβαρης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γράβαρης Δ. Ν. (2015). Επιστημικές κοινότητες: γνώση και κρατική πολιτική: ζητήματα κριτικής ανακατασκευής. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 7, 63–95. <https://doi.org/10.12681/sas.628>

Επιστημικές κοινότητες: Γνώση και κρατική πολιτική. Ζητήματα κριτικής ανακατασκευής

Διονύσης Ν. Γράβαρης*

Στο κείμενο αυτό επιχειρείται η κριτική ανακατασκευή της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων και μόνον αυτής. Αυτό σημαίνει ότι κατά την προσπάθεια διευκρίνισης της μεθοδολογικής φυσιογνωμίας αλλά και των αξιώσεων ισχύος αυτής της έννοιας δεν λαμβάνονται υπόψη τα συμφραζόμενά της, οι ειδικές δηλαδή χρήσεις της στο επιστημονικό πεδίο των διεθνών σπουδών. Η κριτική ανακατασκευή της έννοιας επικεντρώνεται μάλλον στην ιδιαίτερη αντίληψη περί διαδικασίας διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής που εξυπνοεί η χρήση της. Στο πλαίσιο αυτό το καταληκτικό συμπέρασμα μπορεί να συνοψισθεί στο ότι η έννοια των επιστημικών κοινοτήτων είναι κατ' εξοχήν εμπειρική έννοια, η οποία δεν περιβάλλεται από ένα σαφές και συνεκτικό θεωρητικό πλαίσιο, αλλά υποστηρίζεται κατά την εφαρμογή της από μία δέσμη μεθοδολογικών κανόνων.

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Στο κείμενο που ακολουθεί επιχειρείται η διερεύνηση και, κατόπιν, η παρουσίαση των ερευνητικών δυνατοτήτων που προσφέρει η εισαγωγή της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων ¹ κατά τη μελέτη της διαδικασίας διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής. Κατά την πορεία αυτού του εγχειρήματος εγείρονται, ωστόσο, ορισμένα ερευνητικά ζητήματα, τα οποία κρίνεται χρήσιμο, εάν όχι αναγκαίο, να επισημανθούν ήδη εκ προοιμίου. Η χρησιμότητα

* Επίκουρος καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης

(ή η αναγκαιότητα) αυτής της προκαταρκτικής επισήμανσης είναι, μάλιστα, δικαιολογημένη εφόσον η επιτυχής ή μη πραγμάτευση αυτών των ερευνητικών ζητημάτων καθορίζει και τη λογική ακολουθία ανάπτυξης των επιχειρημάτων, τα οποία θα εκτεθούν στις επόμενες ενότητες.

Ένα πρώτο ερευνητικό ζήτημα που ανακύπτει έχει να κάνει με το 'καθεστώς' και τη θέση – το status ούτως ειπείν – της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων. Πιο συγκεκριμένα, η έννοια αυτή διαπερνάται τόσο κατά τον αρχικό της ορισμό όσο και κατά τη χρήση της από δύο αντίρροπες – και εκ πρώτης όψεως ασυμφιλίωτες – τάσεις: έτσι, ενώ από τη μια μεριά η έννοια αυτή συγκροτείται στη βάση εμπειρικών μελετών συγκεκριμένων περιπτώσεων, από την άλλη μεριά και με την ένταξή της σε ένα ορισμένο πρόγραμμα έρευνας μετασχηματίζεται σε έννοια ερμηνευτικής της σχέσης μεταξύ διανοουμένων και πολιτικής εξουσίας. Η συνύπαρξη αυτών των δύο αντίρροπων από μεθοδολογική άποψη τάσεων προσδιορίζει ένα νέο καθήκον για το εγχείρημα της κριτικής ανακατασκευής. Έτσι, ως προς την εμπειρική σύσταση της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων η κριτική ανακατασκευή προσανατολίζεται κατά μείζονα λόγο στον εντοπισμό των εμπειρικών συνθηκών ισχύος αυτής της έννοιας. Από την άλλη μεριά και ως προς τις ερμηνευτικές αξιώσεις της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων η κριτική ανακατασκευή προσανατολίζεται κυρίως στη διαύγηση αυτών των αξιώσεων που τίθενται στο εσωτερικό της μεθοδολογικής φυσιογνωμίας του προγράμματος έρευνας.

Κατά την αντιμετώπιση αυτών των ερευνητικών ζητημάτων η κριτική ανακατασκευή εκτυλίσσεται μέσα από διαδοχικές φάσεις / 'στιγμές'. Αρχικά εστιάζεται στην ανάδειξη των στοιχείων ορισμού της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων (Ενότητα II), ενώ ακολούθως το εγχείρημα στρέφεται στην εξέταση των ερμηνευτικών αξιώσεων που εγείρονται όχι απλώς από την εν γένει χρήση της έννοιας αλλά κυρίως από την ανάπτυξη της στην απλή μορφή της αιτιώδους αλληλουχίας (Ενότητα III). Στη συνέχεια, η κριτική ανακατασκευή επικεντρώνεται στο ζήτημα της αποσαφήνισης της μεθοδολογικής φυσιογνωμίας του προγράμματος έρευνας σε συνάρτηση με την οριοθέτησή του από άλλα, κατανοούμενα ως 'αντίπαλα', καθώς και από όμορα ή συγγενή προγράμματα έρευνας (Ενότητα IV). Μετά από αυτήν την 'εξωτερική' οριοθέτηση εξετάζεται η εσωτερική δυναμική της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων κατά την ανεπτυγμένη εξελικτική της μορφή (Ενότητα V).

Επιστημικές κοινότητες: στοιχεία ορισμού της έννοιας

Για λόγους που θα συζητηθούν στη συνέχεια, η έννοια αλλά και η συνολική προβληματική περί επιστημικών κοινοτήτων πρωτοεμφανίζεται και στη συνέχεια αναπτύσσεται στο ειδικό πλαίσιο μελέτης και έρευνας της διεθνούς μάλλον παρά της εσωτερικής πολιτικής. Με την εισαγωγή της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων επιχειρείται να αναλυθεί και να αναδειχθεί με πειστικό τρόπο ο ρόλος τον οποίο διαδραματίζουν ομάδες επιστημόνων και επαγγελματιών ειδικών με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά όχι στην εν γένει διαδικασία διαμόρφωσης της πολιτικής (policymaking) αλλά κυρίως στο συντονισμό της κρατικής πολιτικής (policy coordination). Η ανάδειξη αυτού του ρόλου αρχικά εξετάζεται κατά την εμπειρική μελέτη συγκεκριμένων περιπτώσεων, ζητημάτων πολιτικής (policy issues) ή καθεστώτων πολιτικής (policy regimes), ενώ στη συνέχεια η προβληματική περί επιστημικών κοινοτήτων αποκτά ευρύτερη ερμηνευτική εμβέλεια καθώς εντάσσεται σε ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα έρευνας.²

Στο πλαίσιο, λοιπόν, αυτής της προβληματικής ως επιστημικές κοινότητες ορίζονται εκείνα τα δίκτυα³ επιστημόνων ή ειδικών τα οποία αποκτούν συνοχή και ενότητα στο βαθμό που συνδέονται με κοινές ως προς τις αρχές ή κανονιστικές⁴ αλλά και με αιτιώδεις ή αναλυτικές πεποιθήσεις⁵, συμμερίζονται κοινά κριτήρια επιστημονικής εγκυρότητας της γνώσης⁶ και, τέλος, υιοθετούν κοινές πρακτικές ή έχουν κοινά συμφέροντα ως προς τις γενικές κατευθύνσεις και τον προσανατολισμό μιας επιμέρους πολιτικής⁷ (Haas 1992: 3, 18).

Σύμφωνα με τη διατύπωση αυτή, τα στοιχεία με βάση τα οποία ορίζεται η έννοια των επιστημικών κοινοτήτων εμφανίζονται ως *αναλυτικές ιδιότητες* αυτής της έννοιας. Προκύπτουν, δηλαδή, από την ανάλυσή της και αποκτούν νόημα και σημασία μόνο στο εσωτερικό της. Παράλληλα, η αμοιβαία συσχέτισή τους παράγει την *ταυτότητα* της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων. Ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον παρουσιάζει, επομένως, η εξέταση του τρόπου με τον οποίο αυτά τα στοιχεία συσχετίζονται μεταξύ τους. Εκ πρώτης όψεως η απόδοση της ταυτότητας της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων φαίνεται να επιτυγχάνεται άμεσα, δηλαδή με την ταυτόχρονη και εν σειρά συνδρομή όλων των στοιχείων του ορισμού της. Μια προσεκτικότερη εξέταση, ωστόσο, δείχνει ότι η ταυτοποίηση της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων επιτυγχάνεται εμμέσως, με τον εντοπισμό και την επισήμανση, δηλαδή, της *ειδοποιού διαφοράς* των επιστημικών κοινοτήτων από άλλες ομάδες και

συλλογικότητες οι οποίες με τη δράση τους εμπλέκονται στην εν γένει διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, αυτή η *ειδοποιός διαφορά* αποδίδεται μόνο με τη συνδρομή εκείνων των στοιχείων του ορισμού, τα οποία αναφέρονται στις κοινές – κανονιστικές είτε αναλυτικές – πεποιθήσεις, στα κοινά κριτήρια επιστημονικής εγκυρότητας της γνώσης και στον κοινό προσανατολισμό ως προς μια συγκεκριμένη κρατική πολιτική. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται:

‘...τα επαγγελματικά διαπιστευτήρια και οι δοκιμασίες εγκυρότητας (της γνώσης, Δ.Γ) ξεχωρίζουν τα μέλη των κοινοτήτων από άλλους κοινωνικούς δρώντες ή ομάδες και όχι μόνο λειτουργούν σαν εμπόδια εισόδου τους στην κοινότητα αλλά επίσης περιστελλουν την επιρροή που ενδεχομένως ασκούν αυτοί οι δρώντες ή οι ομάδες στο διάλογο περί την κρατική πολιτική (policy debate)’ (Haas 1992: 17-18).

Είναι εμφανές, λοιπόν, ότι τα κριτήρια εγκυρότητας της γνώσης προκύπτουν από την ίδια την έννοια των επιστημικών κοινοτήτων. ενώ ταυτόχρονα εμφανίζονται και ως φραγμοί που εμποδίζουν και απαγορεύουν σε άλλου είδους συλλογικότητες να εισέλθουν στο εσωτερικό των επιστημικών κοινοτήτων. Αυτά τα επιστημονικά / επαγγελματικά διαπιστευτήρια οδηγούν στο ‘κλείσιμο’ (closure) των επιστημικών κοινοτήτων και σε μια πρώτη σαφή οριοθέτηση του πεδίου ορισμού τους. Καθ’ όσον αφορά τα λοιπά στοιχεία του ορισμού επισημαίνεται ότι οι επιστημικές κοινότητες

‘...διαφέρουν από τις ομάδες συμφερόντων ως προς το ότι τα μέλη των επιστημικών κοινοτήτων έχουν κοινές αιτιακές πεποιθήσεις και αντιλήψεις για τις σχέσεις μεταξύ αιτίων και αποτελεσμάτων. Εάν τα μέλη αυτά έλθουν αντιμέτωπα με «ανωμαλίες» που υπονομεύουν τις αιτιακές τους πεποιθήσεις, τότε αποσύρονται από το διάλογο περί την κρατική πολιτική σε αντίθεση με τις ομάδες συμφερόντων... Μολονότι τα μέλη ενός συγκεκριμένου επιστημονικού επαγγέλματος ή μιας επιστημονικής ειδικότητας ή κλάδου είναι δυνατό να συμμερίζονται ένα σύνολο αιτιακών προσεγγίσεων ή προσανατολισμών και να έχουν μια κοινή / συναινεσιακή βάση γνώσης, δεν έχουν ωστόσο τις κοινές κανονιστικές δεσμεύσεις των μελών μιας επιστημικής κοινότητας. Τα ηθικά κριτήρια μιας επιστημικής κοινότητας πηγάζουν από τις κοινές κανονιστικές της πεποιθήσεις μάλλον παρά από ένα είδος επαγγελματικού κώδικα... Οι πεποιθήσεις και οι σκοποί των επιστημικών κοινοτήτων διαφέρουν από τις πεποιθήσεις και τους σκοπούς των γραφειοκρατικών σωμάτων... Τα τελευταία δραστηριοποιούνται κατά μείζονα λόγο προκειμένου να διατηρήσουν την αποστολή και τον προϋπολογισμό τους, ενώ οι επιστημικές κοινότητες εφαρμόζουν την αιτιακή τους γνώση σε ένα εγχείρημα κρατικής πολιτικής με βάση

τις κανονιστικές τους στοχοθεσίες... Αυτή η κανονιστική δέσμευση δηλώνει ότι τα μέλη των επιστημικών κοινοτήτων δεν είναι απλά και μόνο επιχειρηματίες της πολιτικής (policy entrepreneurs)' (Haas 1992: 18-20 *Υπογραμμίσεις δικές μας*).

Από τα αποσπάσματα που παρατέθηκαν στην προηγούμενη παράγραφο εμφανίζεται αφενός ο ειδικός ρόλος που επιτελούν τα τέσσερα από τα πέντε στοιχεία του ορισμού της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων και αφετέρου ο συγκεκριμένος τρόπος της μεταξύ τους συσχέτισης. Πιο συγκεκριμένα, ο ειδικός ρόλος που επιτελούν αυτά τα στοιχεία συνίσταται στην ανάδειξη της ειδοποιού διαφοράς των επιστημικών κοινοτήτων από άλλες, συναφείς προς αυτές ομάδους και συλλογικότητες, οι οποίες εμπλέκονται την εν γένει διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής. Οι συλλογικότητες αυτές αναφέρονται σε (α) ομάδες συμφερόντων, (β) ομάδες επαγγελματιών με επιστημονικά 'διαπιστευτήρια' ή ομάδες ειδικών επιστημόνων και (γ) τμήματα της γραφειοκρατίας / γραφειοκρατικά σώματα. Τα κριτήρια διαφοροποίησης στις περιπτώσεις αυτές είναι οι κοινές αναλυτικές και κανονιστικές πεποιθήσεις και ο κοινός προσανατολισμός ως προς μια συγκεκριμένη κρατική πολιτική. Αυτό που διαφοροποιεί με τρόπο οριστικό τις επιστημικές κοινότητες από τις παραπάνω ομάδες είναι η ταυτόχρονη συνδρομή και των τριών χαρακτηριστικών. Έτσι, στην περίπτωση των ομάδων συμφερόντων δεν απαντά το χαρακτηριστικό των κοινών αναλυτικών πεποιθήσεων. Επίσης, στην περίπτωση των ομάδων επαγγελματιών και ειδικών επιστημόνων δεν απαντούν τα χαρακτηριστικά των κοινών κανονιστικών πεποιθήσεων και του κοινού προσανατολισμού. Τέλος, στην περίπτωση των γραφειοκρατικών σωμάτων δεν απαντούν τα χαρακτηριστικά τόσο των κοινών κανονιστικών όσο και των κοινών αναλυτικών πεποιθήσεων. Εάν, μάλιστα, ληφθεί υπόψη ότι οι κοινές κανονιστικές πεποιθήσεις αναφέρονται στους σκοπούς και στους στόχους της πολιτικής, οι κοινές αναλυτικές πεποιθήσεις στα μέσα της πολιτικής και ο κοινός προσανατολισμός στην επίπτωση της πολιτικής, τότε μπορεί κανείς να συμπεράνει με ασφάλεια ότι οι επιστημικές κοινότητες εμπλέκονται στη διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής διαπνεόμενες από μια περισσότερο σφαιρική θεώρησή της σε σύγκριση με τις λοιπές ομάδες και συλλογικότητες.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, πάντως, παρουσιάζει το γεγονός ότι κατά τη διαφοροποίηση των επιστημικών κοινοτήτων από τις λοιπές ομάδες δεν ενεργοποιείται εκείνο το στοιχείο ορισμού που αναφέρεται στις κοινές αντιλήψεις ως προς τα κριτήρια επιστημονικής εγκυρότητας της γνώσης. Και τούτο συμ-

βαίνει, μολονότι αυτό το στοιχείο ορισμού καλείται να αναδειξει μαζί με τα υπόλοιπα τρία την ειδοποιό διαφορά των επιστημικών κοινοτήτων αλλά και να οριοθετήσει το πεδίο ορισμού αυτής της έννοιας. Όπως ήδη έχει αναφερθεί, όμως, αυτό το στοιχείο ορισμού, υπό την εκδοχή των επιστημονικών διαπιστευτηρίων, υποδεικνύει τη διαδικασία και τον τρόπο 'κλεισίματος' των επιστημικών κοινοτήτων παρέχοντας με τον τρόπο αυτό μια αρχική οριοθέτηση και του ίδιου του πεδίου ορισμού της έννοιας. Μάλιστα, η διαδικασία αυτή χωρεί παράλληλα και ταυτόχρονα προς τη διαδικασία 'κλεισίματος' και οριοθέτησης του διαλόγου περί την κρατική πολιτική. Η ενεργοποίηση, επομένως, αυτού του στοιχείου υποδηλώνει ένα είδος τεμαχισμού της δημοσιότητας σε επιστημική αφενός και μη-επιστημική αφετέρου καθώς και έναν αντίστοιχο αναδιπλασιασμό της δημόσιας χρήσης του λόγου, υπογραμμίζοντας ότι η αποτελεσματική εμπλοκή των διανοουμένων στο διάλογο περί την κρατική πολιτική οφείλει να εμφανίζεται ως επιστημική με την αποστασιοποίησή της από τα ειδικά συμφέροντα.

Η ταυτότητα της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων δεν χαρακτηρίζεται, ωστόσο, από την ίδια σαφήνεια και αυστηρότητα, εάν η οριοθέτηση του πεδίου ορισμού αυτής της έννοιας εξετασθεί ως προς τη σχέση της με εκείνο το στοιχείο ορισμού που ονομάζει τις επιστημικές κοινότητες δίκτυο μεταξύ επιστημόνων, ειδικών και επαγγελματιών. Και τούτο επειδή η ίδια η έννοια του δικτύου ή της δικτύωσης περί την κρατική πολιτική (policy network) είναι ευρύτερη ως προς το νοηματικό της περιεχόμενο σε σύγκριση με την έννοια των επιστημικών κοινοτήτων. Το στοιχείο ορισμού που αναφέρεται στο δίκτυο δεν συνιστά, επομένως, αναλυτική ιδιότητα της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων. Ο προσδιορισμός, με άλλα λόγια, των επιστημικών κοινοτήτων ως μορφής δικτύου δεν προέρχεται άμεσα από ούτε ανήκει αμιγώς εις το πεδίο ορισμού αυτής της έννοιας. Ο μοναδικός τρόπος συσχετισμού της έννοιας του δικτύου με αυτήν των επιστημικών κοινοτήτων είναι να ορισθούν οι τελευταίες ως είδος ή ακριβέστερα ως ειδική μορφή δικτύωσης της κρατικής πολιτικής.

Εάν έτσι έχουν τα πράγματα, τότε η εισαγωγή της έννοιας του δικτύου στο πεδίο ορισμού της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων θεμελιώνεται σε μια υπόρρητη προϋπόθεση. Η προϋπόθεση αυτή συνίσταται, κατ' ουσίαν, σε μια συγκεκριμένη εννοιακή παράσταση περί πολιτικής, στο εσωτερικό της οποίας υπογραμμίζεται και αναδεκνύεται ως σημαντικός ο μη-ιεραρχημένος και άτυπος τρόπος εμπλοκής των επιμέρους κοινωνικών δρώντων στη διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής.⁸ Εάν, λοιπόν, η επιστημική κοι-

νότητα οριστεί ως είδος κοινότητας της κρατικής πολιτικής (policy community) και καθ' υποφοράν ως είδος δικτύου της κρατικής πολιτικής,⁹ τότε εξ ορισμού είναι ήδη ενσωματωμένη, έχει ήδη εμπλακεί στην εν γένει διαδικασία διαμόρφωσης αυτής της πολιτικής και μάλιστα υπό την ειδική επιστημική της μορφή. Οι φορείς, επομένως, των επιστημικών ιδεών, και καθ' ακολουθίαν οι ίδιες οι επιστημικές ιδέες, έχουν ήδη εισέλθει στη διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής.

Το στοιχείο εκείνο, επομένως, που προσδιορίζει τις επιστημικές ιδέες ως γνώση σημαντική για την κρατική πολιτική (policy – relevant knowledge) δεν προέρχεται από τη σύσταση και την υφή αυτών των ιδεών αλλά από το γεγονός της δικτύωσης των φορέων αυτών των ιδεών.¹⁰ Στην πραγματικότητα υφίσταται πλήθος επιστημικών ιδεών και - καθ' υπόθεσιν - όλες τους θα μπορούσαν να έχουν πιθανότητες να εισέλθουν στη διαδικασία διαμόρφωσης της πολιτικής και με τον τρόπο αυτό να επηρεάσουν τις πολιτικές αποφάσεις με τελικό αποτέλεσμα το συντονισμό της κρατικής πολιτικής και την ανάδυση μιας ορισμένης θεσμικής τάξης. Είναι, ωστόσο, παραδεκτό και εμπειρικά αναγνωρίσιμο ότι μερικές μόνο από αυτό το πλήθος των επιστημικών ιδεών επιλέγονται προκειμένου να εισέλθουν και να επιφέρουν αποτελέσματα στη διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής. Στο βαθμό που δεν τίθεται το ζήτημα της επιλογής από το πλήθος των επιστημικών ιδεών εκείνων που έχουν σημασία για την κρατική πολιτική, ο ορισμός της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων εκκινεί από την υπόρρητη προϋπόθεση ότι οι επιστημικές κοινότητες έχουν ήδη εισχωρήσει και εμπλακεί στη διαδικασία αυτή.¹¹ Διαπιστώνεται, μάλιστα, ότι η ανάλυση της εισόδου και της εμπλοκής των επιστημικών κοινοτήτων στην προαναφερθείσα διαδικασία αλλά και της εισόδου και της πιθανής επιρροής των επιστημικών ιδεών λαμβάνει χώρα πάντοτε εκ των υστέρων οπότε και η περιγραφή της όλης διαδικασίας προσλαμβάνει τη μορφή της επανάληψης αυτού που έχει ήδη συμβεί.

Συνοψίζοντας τα επιχειρήματα που εκτέθηκαν στην ενότητα αυτή είναι δυνατό να υποστηριχθεί ότι κατά την κριτική ανακατασκευή των στοιχείων ορισμού της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων ήλθαν στην επιφάνεια δύο διακριτές κατηγορίες στοιχείων ορισμού. Στην πρώτη κατηγορία περιέχονται εκείνα τα στοιχεία που αναφέρονται στις κοινές αναλυτικές και κανονιστικές πεποιθήσεις, στις κοινές αντιλήψεις περί επιστημονικής εγκυρότητας της γνώσης και στον κοινό προσανατολισμό προς μια επιμέρους κρατική πολιτική. Αυτά τα στοιχεία συνιστούν αναλυτικές ιδιότητες της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων και αποδίδουν την ταυτότητα αυτής της έννοιας στο βαθμό

που αναδεικνύουν την ειδοποιό διαφορά που διακρίνει τις επιστημικές κοινότητες από άλλες ομάδες που εμπλέκονται στη διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής. Εν τούτοις αυτή η κατηγορία στοιχείων δεν είναι σε θέση να εξηγήσει τους λόγους για τους οποίους οι επιστημικές ιδέες συνιστούν σημαντική για την κρατική πολιτική γνώση. Η εξήγηση αυτή τελεσφορεί με την ενεργοποίηση της δεύτερης κατηγορίας, η οποία περιέχει την έννοια του δικτύου και την υπάλληλη προς αυτήν έννοια της κοινότητας της πολιτικής. Μολονότι αυτή η κατηγορία περιλαμβάνει στοιχεία που δεν συνιστούν, *stricto sensu*, αναλυτικές ιδιότητες της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων, ωστόσο ορίζει τις τελευταίες ως αναγκαίο είδος δικτύου. Μόνο με τον ορισμό αυτό, άλλωστε, οι επιστημικές ιδέες αναδεικνύονται σε σημαντική για την κρατική πολιτική γνώση. Βέβαια, ο ορισμός αυτός δεν αφήνει ανεπηρέαστη την πρώτη κατηγορία στοιχείων. Ειδικότερα, εάν με τον ορισμό των επιστημικών κοινοτήτων ως ειδικής μορφής δικτύου εξηγείται κατ'αρχήν η σημαντικότητα των επιστημικών ιδεών για την κρατική πολιτική, τότε τα στοιχεία της πρώτης κατηγορίας αναπροσδιορίζονται καθώς η αναφορά σε αυτά δεν περιορίζεται μόνο στην ανάδειξη της ειδοποιού διαφοράς αλλά επεκτείνεται στην υπόδειξη και στον εντοπισμό εκείνων των «υποδοχών» ή των διαύλων δια των οποίων οι επιστημικές ιδέες μπόρεσαν να εισέλθουν και να επηρεάσουν αυτήν τη διαδικασία.

Ο τρόπος με τον οποίο αναπροσδιορίζονται κατά την ανακατασκευή τους τα στοιχεία που ορίζουν την έννοια των επιστημικών κοινοτήτων παρουσιάζει ενδιαφέρον και από μεθοδολογική άποψη στο βαθμό που δείχνει την εμπειρική και όχι τη δηλωθείσα ως αναλυτική σύσταση της έννοιας. Όπως έχει ήδη επισημανθεί, ο ορισμός της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων χωρεί αναδρομικά, από το γεγονός, δηλαδή, της εμπλοκής τους στην εν γένει διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής προς την, ούτως ειπείν, αναλυτική της οριοθέτηση. Έτσι, οι αναλυτικές ιδιότητες της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων πρέπει, προκειμένου να ισχύσουν ως αναλυτικές ιδιότητες, να προϋποθέσουν τη μη-αναλυτική ιδιότητα του δικτύου. Εάν, όμως, τεθεί αυτή η προϋπόθεση, τότε η επιστημική κοινότητα γίνεται αναλυτική ιδιότητα του δικτύου με αποτέλεσμα τα υπόλοιπα στοιχεία του ορισμού της να τίθενται τώρα ως εμπειρικές συνθήκες ισχύος της έννοιας.¹² Εφεξής η αναφορά σε αυτά τα στοιχεία ορισμού της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων θα ιχνογραφεί τις εμπειρικές συνθήκες υπό τις οποίες ένα δίκτυο μετασχηματίζεται σε κοινότητα με ειδικά, στην προκειμένη περίπτωση επιστημικά, χαρακτηριστικά. Ο μετασχηματισμός αυτός, με τη σειρά του, προ-

βάλλει με ευκρίνεια κατά την εξέταση του ερευνητικού προσανατολισμού της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων.

Ο ερευνητικός προσανατολισμός και οι ερμηνευτικές αξιώσεις της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων

Η δράση των επιστημικών κοινοτήτων ως ειδικής πλέον μορφής δικτύων της πολιτικής επιχειρείται να θεματοποιηθεί στη βάση τριών επάλληλων ερωτημάτων:

‘1. Με ποιους τρόπους επιστημικές ιδέες (α) εισέρχονται στην εν γένει διαδικασία διαμόρφωση της κρατικής πολιτικής (β) επηρεάζουν τόσο τις πολιτικές αποφάσεις όσο και τη διαμόρφωση της κρατικής πολιτικής συνολικά και (γ) ενισχύουν το συντονισμό και τη θέσπιση σχέσεων ; ‘2. Υπό συνθήκες αβεβαιότητας ποιες είναι οι καταβολές / απαρχές των διεθνών θεσμών και πώς μπορούμε να μελετήσουμε τις διαδικασίες μέσω των οποίων αναδύεται ο συντονισμός της διεθνούς πολιτικής και η τάξη εν γένει ; ‘3. Πώς μπορεί να δειχθεί ότι ο τρόπος με τον οποίο τα κράτη ταυτοποιούν τα συμφέροντά τους και αναγνωρίζουν το εύρος των δράσεων που είναι πρόσφορες σε επιμέρους πεδία και ζητήματα πολιτικής είναι συνάρτηση του τρόπου με τον οποίο τα προβλήματα γίνονται κατανοητά από εκείνους που διαμορφώνουν τη δημόσια πολιτική (policy makers) ή παρουσιάζονται από εκείνους στους οποίους έχουν στραφεί για συμβουλές υπό συνθήκες αβεβαιότητας;’ (Haas 1992: 1, 2).

Η θέση αυτών των ερωτημάτων αποδεικνύεται αποφασιστική στο βαθμό που επιτρέπει να εκδηλωθεί με σαφή τρόπο η ερευνητική ‘δυναμική’ της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων, η οποία στο πλαίσιο των στοιχείων του ορισμού της υπήρχε μόνο σε λανθάνουσα κατάσταση. Πιο συγκεκριμένα, η θέση του πρώτου ερωτήματος σχετικά με τους τρόπους εισόδου των επιστημικών ιδεών στη διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής αλλά και τους τρόπους επιρροής αυτών των ιδεών προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση επιβεβαιώνει την ανασύνταξη των στοιχείων ορισμού της έννοιας με το μετασχηματισμό των αναλυτικών ιδιοτήτων της σε εμπειρικές συνθήκες ισχύος της. Στη συνέχεια και με τη θέση του δεύτερου ερωτήματος οριοθετείται περαιτέρω ο ερευνητικός προσανατολισμός αλλά και οι ερμηνευτικές αξιώσεις της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων με την εισαγωγή δύο νέων στοιχείων από το ‘περιβάλλον’ (όχι πλέον από την ταυτότητα αλλά από τη διαφορά) της έννοιας: του στοιχείου της αβεβαιότητας αφενός και του στοιχείου της θεσμικής τάξης αφετέρου. Με την εισαγωγή αυτών των δύο στοι-

χείων όχι μόνο η έννοια αλλά και η ίδια η δράση των επιστημικών κοινοτήτων τοποθετείται στον 'ενδιάμεσο' χώρο μεταξύ της αβεβαιότητας αφενός και της θεσμικής τάξης αφετέρου. Μάλιστα, η αβεβαιότητα τίθεται όχι μόνο ως σημείο εκκίνησης της έρευνας αλλά και ως αφετηρία της δράσης των επιστημικών κοινοτήτων, ενώ η θεσμική τάξη, αντίστοιχα, τίθεται όχι μόνο ως ζητούμενο και 'εξηγητέο' (explanandum) αλλά και ως τελική έκβαση από τη δράση των επιστημικών κοινοτήτων. Με τη θέση, τέλος, του τρίτου ερωτήματος οριστικοποιείται ο ερευνητικός προσανατολισμός και αποσαφηνίζονται με επάρκεια οι ερμηνευτικές αξιώσεις της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων, δεδομένου ότι τα δύο στοιχεία από το 'περιβάλλον' της έννοιας (αβεβαιότητα και θεσμική τάξη) δεν συναρτώνται προς τη λειτουργία θεσμικών πλεγμάτων ή δομών αλλά εντοπίζονται πρωτίστως στις 'δομές' κατανόησης και στους ερμηνευτικούς ορίζοντες εκείνων που εμπλέκονται στη διαδικασία λήψης πολιτικών αποφάσεων ή / και στις επιστημικές 'παραστάσεις' μέσω των οποίων εισέρχονται σε αυτές τις 'δομές' κατανόησης ταυτοποιήσεις και αναγνωρίσεις του κρατικού συμφέροντος.

Εάν τα ερωτήματα αυτά τεθούν με την ακριβώς αντίστροφη σειρά - για το λόγο αυτό, άλλωστε, ονομάστηκαν επάλληλα - τότε προκύπτει μια σημαντική παρατήρηση σχετικά με τον τρόπο ανάπτυξης της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων. Διαπιστώνεται, δηλαδή, ότι οι τρόποι εισόδου των επιστημικών ιδεών στη διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής είναι συνάρτηση της ειδικής μορφής που προσλαμβάνει η δράση των επιστημικών κοινοτήτων στο εσωτερικό αυτής της διαδικασίας. Πιο συγκεκριμένα, η μορφή αυτής της δράσης αναπαρίσταται ως αιτιώδης αλληλουχία, μέσω της οποίας από την απροσδιοριστία αναδύεται η θεσμική τάξη. Η απροσδιοριστία εξειδικεύεται περαιτέρω σε αβεβαιότητα, πολυπλοκότητα και κρίση ενώ η θεσμική τάξη οφείλει να έχει επιστημικά χαρακτηριστικά τα οποία πλέον αποτυπώνονται στην έννοια του συντονισμού της κρατικής πολιτικής (policy coordination). Ανάμεσα σε αυτά τα δύο άκρα, τα οποία οριοθετούν όχι μόνο τη δράση των επιστημικών κοινοτήτων αλλά και τη συνολική διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής, η δράση όχι μόνο των επιστημικών κοινοτήτων αλλά και όλων εκείνων οι οποίοι εμπλέκονται στη διαδικασία αυτή δεν μπορεί να εμφανισθεί παρά μόνο ως συνισταμένη πιθανών (ούτε αναγκαίων ούτε δυνατών) δράσεων. Η εμπλοκή, επομένως, των επιστημικών κοινοτήτων στη διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής, εφόσον αφετηρία είναι η κατάσταση της αβεβαιότητας, έχει ορισμένες μόνο πιθανότητες να οδηγήσει στην επιθυμητή έκβαση: στην άρση της απροσδιο-

ριστίας και της αβεβαιότητας με την ανάδυση μιας θεσμικής τάξης, η οποία όμως πρέπει να έχει επιστημικά χαρακτηριστικά. Αυτό, με τη σειρά του, σημαίνει ότι η εμπλοκή των επιστημικών κοινοτήτων είναι πιθανό - αλλά πάλι ίσως να μην είναι πιθανό - να εξηγήσει την τελική έκβαση. Είναι πιθανό, πάλι, η ανάδυση της θεσμικής τάξης να μην είναι αποτέλεσμα της εμπλοκής και, επομένως, να μην εξηγείται με βάση τη δράση των επιστημικών κοινοτήτων.

Το πρόβλημα αυτό λύνεται στο πλαίσιο της προβληματικής περί επιστημικών κοινοτήτων με δύο τρόπους: είτε υποστηρίζοντας ότι η τελική έκβαση η οποία έχει οριζόμενα επιστημικά χαρακτηριστικά δεν έχει πάγια και σταθερή μορφή είτε προσδιορίζοντας τις συγκεκριμένες εμπειρικές συνθήκες - τα εμπειρικά 'κατώφλια' - που επιτρέπουν την ανάπτυξη της αιτιώδους αλληλουχίας ή της 'αιτιώδους λογικής', όπως αυτή αποκαλείται.

Σύμφωνα με την πρώτη λύση η τελική έκβαση είτε υπό τη μορφή των καθεστώτων είτε υπό τη μορφή του συντονισμού της κρατικής πολιτικής και η οποία είναι ταυτόχρονα συνέπεια της δράσης των επιστημικών κοινοτήτων και το προς εξήγηση φαινόμενο δεν έχει πάγια και σταθερή μορφή. Αυτή η μεθοδολογική επιλογή χαρακτηρίζει όλα τα προγράμματα έρευνας τα οποία έχουν ως κεντρικό σημείο αναφοράς είτε το ρόλο της επιστημονικής γνώσης εν γένει είτε τον ειδικό ρόλο των επιστημικών κοινοτήτων. Ο Ernst Haas, για παράδειγμα, υποστηρίζει:

'Τα καθεστώτα είναι συμφωνημένοι κανόνες, αρχές και διαδικασίες με σκοπό τη ρύθμιση μιας θεματικής περιοχής «issue area»...Υπό συνθήκες πολύπλοκης αλληλεξάρτησης η ύπαρξη μιας ασθενούς ιεράρχησης θεμάτων στην ημερήσια διάταξη της διεθνούς πολιτικής σημαίνει ότι οι σκέψεις και οι νοοτροπίες μεταβάλλονται διαρκώς. Ως εκ τούτου εστιάζουμε τη μελέτη μας στη μεταβαλλόμενη γνώση και στους μεταβαλλόμενους σκοπούς' (Haas 1980: 358, 361).

Αντίστοιχα, ο Peter Haas επισημαίνει:

'Τα καθεστώτα δεν είναι απλώς στατικές επιτομές αρχών και κανόνων. Λειτουργούν επίσης σαν σημαντικά οχήματα μάθησης σε διεθνές επίπεδο με τελικό αποτέλεσμα συγκλίνουσες πολιτικές εκ μέρους των κρατών' (Haas 1989: 377).

Και αργότερα:

'Σκοπός μας είναι να εντοπίσουμε ένα σύνολο περιοριστικών συνθηκών υπό τις οποίες είναι δυνατή η τάξη με βάση τη δημιουργία συλλογικού νοήματος... Ο συντονισμός της κρατικής πολιτικής θεμελιώνεται σε τελική ανάλυση πάνω σε συναίνεση και αμοιβαίες προσδοκίες' (Adler/Haas 1992: 368-371).

Από τα παραπάνω αποσπάσματα διαπιστώνεται ότι η θεσμική τάξη, η οποία παράγεται από τη δράση των επιστημικών κοινοτήτων χαρακτηρίζεται από ρευστότητα και ευελιξία ως προς τις ρυθμίσεις που περιέχει (αρχές, κανόνες και διαδικασίες). Αυτά τα χαρακτηριστικά επιτρέπουν, όπως ήδη υποστηρίχθηκε, την κατανόηση αλλά και την παρουσίαση της διαδικασίας διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής υπό τη μορφή της αιτιώδους λογικής αλληλουχίας, αλλά και την παρουσίαση της τελευταίας ως δυναμικής χωρίς σταθερές κανονικότητες και νομοτέλειες. Ένα ζήτημα που τίθεται σε σχέση με τη ρευστότητα της θεσμικής τάξης, είτε υπό τη μορφή του καθεστώτος είτε υπό τη μορφή του συντονισμού της κρατικής πολιτικής αναφέρεται στην πορεία που ακολουθεί τελικά η διαδικασία διαμόρφωσης της πολιτικής. Έτσι, εάν η πορεία αυτή εκκινεί από μια κατάσταση αβεβαιότητας και καταλήγει σε μια ρευστή τελική έκβαση, τότε ποιο είναι εκείνο το στοιχείο που επιτρέπει να υποστηριχθεί ότι αυτή η πορεία έχει τη μορφή της αιτιώδους δυναμικής; Πιο συγκεκριμένα, εάν αυτή η αιτιώδης δυναμική εκτυλίσσεται με τέτοιο τρόπο ώστε να αίρει, έστω και μερικά,¹³ την αρχική αβεβαιότητα, τότε ποιο είναι εκείνο το στοιχείο που μαρτυρεί ή δηλώνει αυτήν τη (μερική, τουλάχιστον) άρση της αρχικής αβεβαιότητας;

Η απάντηση στα ερωτήματα αυτά επιχειρείται με την πρόταση της δεύτερης λύσης, στο πλαίσιο της οποίας εντοπίζονται συγκεκριμένες εμπειρικές συνθήκες (εμπειρικά 'κατώφλια') οι οποίες εννοούν όχι μόνο την εμπλοκή των επιστημικών κοινοτήτων στη διαδικασία διαμόρφωσης της πολιτικής αλλά και την αποτελεσματική τους δράση με συνέπεια την παραγωγή μιας επιστημικής θεσμικής τάξης.

Η τοποθέτηση, επομένως, των επιστημικών κοινοτήτων στο μεσοδιάστημα μεταξύ αβεβαιότητας και επιστημικής θεσμικής τάξης οφείλει να γίνεται κατανοητή στο πλαίσιο αυτής της μεθοδολογικής κίνησης. Με τον τρόπο αυτό είναι δυνατή η επιλογή εκείνων μόνο των στοιχείων τόσο από το 'περιβάλλον' της αβεβαιότητας όσο και από το 'περιβάλλον' της (επιστημικής) θεσμικής τάξης που είναι συμβατά με τις αναλυτικές ιδιότητες της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων. Από μεθοδολογική άποψη, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι στο στάδιο αυτό ανάπτυξης της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων η ταυτότητα της έννοιας (οι αναλυτικές της ιδιότητες) συναντούν τη διαφορά της έννοιας (το 'περιβάλλον' της). Μέσω αυτής της συνάντησης εκείνα τα στοιχεία του 'περιβάλλοντος' που έχουν επιλεγεί μετασηματίζονται όχι μόνο σε εμπειρικές συνθήκες ισχύος της έννοιας αλλά και σε εμπειρικά 'κατώφλια', η διέλευση των οποίων ιχνογραφεί τη δράση των επιστημικών κοινο-

τήτων ως μερική άρση της αρχικής αβεβαιότητας. Μόνο μέσω αυτής της μεθοδολογικής κίνησης είναι δυνατή η παρουσίαση της δράσης των επιστημικών κοινοτήτων υπό την εκδοχή της αιτιώδους αλληλουχίας ή λογικής.

Χαρακτηριστικό αυτής της κίνησης είναι το ακόλουθο απόσπασμα:

‘Η αιτιώδης λογική του επιστημικού συντονισμού της κρατικής πολιτικής είναι απλή. Τα μείζονα στοιχεία της δυναμικής είναι η αβεβαιότητα, η ερμηνεία και η θεομοιοποίηση... Αυτές οι μορφές αβεβαιότητας γεννούν αιτήματα για ιδιαίτερα είδη πληροφοριών. Η πληροφορία που χρειάζεται ... αποτελείται από περιγραφές κοινωνικών ή φυσικών διαδικασιών, από τη διαπλοκή τους με άλλες διαδικασίες καθώς και τις πιθανές συνέπειες των πράξεων που απαιτούν την εφαρμογή σημαντικών επιστημονικών και τεχνικών ειδικών γνώσεων. Η πληροφορία, επομένως, δεν είναι ούτε απλές προβλέψεις ούτε ανεπεξέργαστα δεδομένα. Είναι το προϊόν ανθρώπινων ερμηνειών κοινωνικών και φυσικών φαινομένων. Οι επιστημικές κοινότητες είναι μόνο ένας δυνατός προμηθευτής τέτοιου είδους πληροφοριών και συμβουλών... Ωστόσο, οι συμβουλές που παρέχει η κοινότητα έχει «φιλτραρισθεί» από την ευρύτερη κοσμοθεώρηση αυτής της κοινότητας.... Τα μέλη των επιστημικών κοινοτήτων, στο βαθμό που διαθέτουν παγιωμένη γραφειοκρατική εξουσία, μπορούν να επηρεάσουν τα κρατικά συμφέροντα είτε προβάλλοντάς τα άμεσα σε κείνους που λαμβάνουν τις αποφάσεις είτε φωτίζοντας τις σημαντικές πτυχές ενός ζητήματος από τις οποίες εκείνοι που λαμβάνουν τις αποφάσεις είναι δυνατό να συναγάγουν τα συμφέροντά τους. Εκείνοι που λαμβάνουν τις αποφάσεις σε ένα κράτος είναι δυνατό, με τη σειρά τους, να επηρεάσουν τα συμφέροντα και τη συμπεριφορά άλλων κρατών, αυξάνοντας με τον τρόπο αυτό την πιθανότητα σύγκλισης στη συμπεριφορά των κρατών και για συντονισμό της κρατικής πολιτικής σε διεθνές επίπεδο, αφού στις αντιλήψεις τους θα έχουν διεισδύσει οι αιτιακές πεποιθήσεις και οι προτιμήσεις ως προς την κρατική πολιτική της επιστημικής κοινότητας’ (Haas 1992: 3-4).

Στο προηγούμενο απόσπασμα παρουσιάζεται η δυναμική της ανάδυσης της θεσμικής τάξης και η αιτιώδης αλληλουχία στην απλή της μορφή. Από την παράθεση του γίνεται σαφές ότι αυτή η λογική αλληλουχία δεν είναι τίποτε άλλο εκτός από μια αλληλουχία νοημάτων, τα οποία το κάθε εμπλεκόμενο στη διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής μέρος (κυρίως όμως οι επιστημικές κοινότητες και όσοι λαμβάνουν πολιτικές αποφάσεις) δίνει στη δική του δράση. Προκειμένου όμως μια συγκεκριμένη νοηματική αλληλουχία να είναι σε θέση να καταλήξει στην παραγωγή μιας επιστημικής θεσμικής τάξης, πρέπει προηγουμένως τα επιμέρους νοήματα να διαβούν συγκεκριμένα εμπειρικά ‘κατώφλια’, στα οποία οι πιθανότητες σύνδεσης του

νοήματος της μιας δράσης με την άλλη είναι ιδιαίτερα αυξημένες. Με τη σειρά τους, αυτά τα εμπειρικά 'κατώφλια' είναι δυνατό να ταξινομηθούν σε δύο κατηγορίες ανάλογα με το τμήμα εκείνο του 'περιβάλλοντος' της έννοιας αλλά και τη δράσης των επιστημικών κοινοτήτων στο οποίο ανήκουν. Πιο συγκεκριμένα, τα εμπειρικά 'κατώφλια' του τμήματος αυτού του 'περιβάλλοντος' που συμπίπτει με την αρχική κατάσταση της αβεβαιότητας προσδιορίζονται ως αδυναμία εκ μέρους εκείνων που λαμβάνουν πολιτικές αποφάσεις να ταυτοποιήσουν και να αναγνωρίσουν με σαφήνεια το κρατικό συμφέρον. Αυτή η αδυναμία, μάλιστα, δεν προέρχεται από οποιαδήποτε κατάσταση αβεβαιότητας αλλά από εκείνη την πτυχή της που ορίζεται ως πολυπολοκότητα και προκύπτει από την έλλειψη επαρκούς επιστημικής πληροφόρησης. Από την άλλη πλευρά, τα εμπειρικά 'κατώφλια' εκείνου του τμήματος του 'περιβάλλοντος' που συμπίπτουν με την τελική έκβαση είτε υπό την εκδοχή του καθεστώτος είτε υπό την εκδοχή του επιστημικού συντονισμού της κρατικής πολιτικής προσδιορίζονται ως συμφωνημένοι κανόνες και αρχές ρύθμισης και απηχούν τη νοηματική αλληλουχία μεταξύ επιστημικών κοινοτήτων και κρατικών δρώντων (state actors) αφενός αλλά και μεταξύ επιμέρους κρατικών δρώντων αφετέρου. Από την άποψη αυτή η τελική έκβαση είναι η αποκατάσταση της νοηματικής αλληλουχίας που αρχικά είχε διακοπεί στην κατάσταση της αβεβαιότητας. Τα σημεία σύνδεσης των επιμέρους νοημάτων απηχούν εκείνες τις εμπειρικές συνθήκες, υπό τις οποίες η δράση των επιστημικών κοινοτήτων παράγει συντονισμό της κρατικής πολιτικής επιστημικού χαρακτήρα.

Επομένως, η προβληματική περί επιστημικών κοινοτήτων δεν συνιστά γενική θεωρία για το ρόλο της γνώσης στην πολιτική, ούτε διατυπώνει ένα γενικό αίτημα ότι η (πολιτική) εξουσία είναι συνάρτηση της γνώσης. Η ερμηνευτική της εμβέλεια είναι ιδιαίτερη και εμπειρικά εστιασμένη. Πιο συγκεκριμένα, έχοντας ως αφητορία συγκεκριμένες συνθήκες αβεβαιότητας, οι οποίες ορίζονται έτσι εξαιτίας της έλλειψης συγκεκριμένων πληροφοριών και επιστημονικής γνώσης καταλήγει στην ανάδυση μιας συγκεκριμένης θεσμικής τάξης υπό τη μορφή του επιστημικού συντονισμού της κρατικής πολιτικής. Η επιστημική γνώση εισέρχεται στη διαδικασία παραγωγής αυτής της θεσμικής τάξης με φορείς συγκεκριμένες επιστημικές κοινότητες και υποδοχείς εκείνους που λαμβάνουν ή καλούνται να λάβουν πολιτικές αποφάσεις σε συγκεκριμένα πεδία κρατικής πολιτικής. Εάν η δράση των επιστημικών κοινοτήτων δεν διέλθει μέσα από αυτά τα συγκεκριμένα 'κατώφλια' και, επομένως δεν ικανοποιηθούν οι εμπειρικές συνθήκες ισχύος της έννοιας,

τότε είναι δυνατό η τελική έκβαση από αυτή τη δράση είτε να επανέλθει στην αρχική κατάσταση αβεβαιότητας είτε ξεπερνώντας την αρχική κατάσταση να δημιουργήσει μια νέα κατάσταση αβεβαιότητας.

Η εξάρτηση της συνολικής προβληματικής περί επιστημικών κοινοτήτων από τη συνδρομή συγκεκριμένων εμπειρικών συνθηκών διαθλάται, ωστόσο, με την αυτό-κατανόσή της ως υποδείγματος δράσης περί κρατικής πολιτικής (actor-based model of policymaking). Τα βασικά χαρακτηριστικά αυτού του υποδείγματος εξετάζονται στην επόμενη ενότητα και στο πλαίσιο της παρουσίασης της προβληματικής περί επιστημικών κοινοτήτων ως ιδιαίτερου προγράμματος έρευνας.

Επιστημικές κοινότητες: η μεθοδολογική φυσιογνωμία του προγράμματος έρευνας

Η αυτό-κατανόηση της προβληματικής περί επιστημικών κοινοτήτων ως προγράμματος έρευνας παραπέμπει ρητά στις συναφείς αναλύσεις του Imre Lakatos.¹⁴ Σύμφωνα με τη μεθοδολογία των προγραμμάτων έρευνας, η οποία διατυπώνεται στο πλαίσιο αυτών των αναλύσεων, η κριτική στη βάση της λογικής της έρευνας που ασκείται στη βάση της αρχής της διαψευσιμότητας αντικαθιστά την έννοια της θεωρίας με εκείνη της διαδοχής μιας σειράς θεωριών, οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους με το στοιχείο της συνέχειας. Αφετηριακό σημείο αυτής της συνεχούς σειράς είναι ένα αυθεντικό πρόγραμμα έρευνας, το οποίο αποτελείται από δύο είδη μεθοδολογικών κανόνων. Στο πρώτο είδος ανήκουν εκείνοι οι κανόνες που υπαγορεύουν ποια ερευνητικά μονοπάτια πρέπει να αποφεύγονται, ενώ στο δεύτερο είδος περιλαμβάνονται όλοι οι μεθοδολογικοί κανόνες που προτείνουν ποιες μεθοδολογικές οδοί πρέπει να ακολουθούνται. Το πρώτο είδος κανόνων ονομάζεται 'αρνητική ευρετική' (negative heuristics), ενώ το δεύτερο είδος καλείται 'θετική ευρετική' (positive heuristics) (Lakatos 1970: 132).¹⁵

Εάν, επομένως, η μεθοδολογική φυσιογνωμία της προβληματικής περί επιστημικών κοινοτήτων πρέπει να αποσαφηνισθεί στη βάση αυτής της έννοιας του προγράμματος έρευνας, τότε χρειάζεται αρχικά να εντοπισθούν εκείνα τα μέρη της προβληματικής που ανήκουν στην 'αρνητική ευρετική' αφενός αλλά και εκείνα τα μέρη της που περιλαμβάνονται στη 'θετική ευρετική'. Οι μεθοδολογικοί κανόνες αυτής της προβληματικής που υποδεικνύουν εκείνες τις μεθοδολογικές ατραπούς που πρέπει να αποφευχθούν, δηλαδή η 'αρνητική ευρετική', περιέχει τους λόγους, με βάση τους οποίους η προβλη-

ματική αυτή οριοθετείται από 'αντίπαλα' θεωρητικά υποδείγματα και στη συνέχεια η ίδια οικοδομείται ως κατ' εξοχήν υπόδειγμα δράσης (actor - based model). Παράλληλα, οι μεθοδολογικοί κανόνες που σηματοδοτούν τις μεθοδολογικές οδούς που πρέπει να ακολουθούνται, δηλαδή η 'θετική ευρετική', περιλαμβάνει αφενός τους λόγους γεινίασης της προβληματικής περι επιστημικών κοινοτήτων με συγγενείς προσεγγίσεις και αφετέρου όλες εκείνες τις υποθέσεις με τη βοήθεια των οποίων αναλύονται μεμονωμένες περιπτώσεις και εντοπίζονται οι παραλλάσσουσες μορφές επιστημικού συντονισμού της κρατικής πολιτικής. Η σχέση ανάμεσα σε αυτά τα δύο είδη μεθοδολογικών κανόνων αναλύεται στο ακόλουθο απόσπασμα:

Όλα τα επιστημονικά προγράμματα έρευνας χαρακτηρίζονται από τον «σκληρό πυρήνα» τους. Η αρνητική ευρετική του προγράμματος μας απαγορεύει να κατευθύνουμε τον *modus tollens* προς τον πυρήνα αυτό. Αντίθετα, πρέπει να χρησιμοποιήσουμε την ευφυΐα μας προκειμένου να αρθρώσουμε ή ακόμα και να επινοήσουμε «επικουρικές υποθέσεις», οι οποίες σχηματίζουν μια προστατευτική ζώνη πέριξ αυτού του πυρήνα, και πρέπει να κατευθύνουμε εκ νέου τον *modus tollens* προς αυτές. Αυτή ακριβώς η προστατευτική ζώνη επικουρικών υποθέσεων πρέπει να φέρει το βάρος των δοκιμασιών και να προσαρμόζεται διαρκώς, ή ακόμα και να αντικαθίσταται εντελώς, προασπίζοντας τον πυρήνα που με τον τρόπο αυτό γίνεται ολοένα και σκληρότερος. Ένα πρόγραμμα έρευνας είναι επιτυχές εάν όλη αυτή η διαδικασία οδηγεί σε μια προοδευτική μεταβολή της προβληματικής, ενώ, αντίθετα, είναι ανεπιτυχές εάν οδηγεί σε μια εκφυλιστική μεταβολή της προβληματικής' (Imre Lakatos 1970: 133).

Ξεκινώντας, λοιπόν, από το 'σκληρό πυρήνα' - την αρνητική ευρετική - του προγράμματος έρευνας περί επιστημικών κοινοτήτων πρέπει αρχικά να αποσαφηνισθεί ποιες είναι οι 'αντίπαλες' μεθοδολογικές προσεγγίσεις και στη συνέχεια να περιγραφούν οι υποθέσεις επί των οποίων θεμελιώνεται το υπόδειγμα δράσης περί κρατικής πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, ως 'αντίπαλες' μεθοδολογικές προσεγγίσεις παρουσιάζονται αφενός μακρο-θεωρίες-δομικού είτε λειτουργικού χαρακτήρα - στο εσωτερικό των οποίων η έννοια της εξουσίας ταυτίζεται με την έννοια του κρατικού ή του γενικού συμφέροντος και αφετέρου μικρο-θεωρίες - όπως, για παράδειγμα, η θεωρία της ορθολογικής επιλογής - στο εσωτερικό των οποίων επικρατεί η αντίληψη περί πλήρους και τελείας ορθολογικότητας της ατομικής δράσης. Η οριοθέτηση απέναντι σε αυτές τις 'αντίπαλες' προσεγγίσεις δεν διαπερνά μόνο το συγκεκριμένο πρόγραμμα έρευνας, που είναι διατυπωμένο στα έργα του

Peter Haas και των συνεργατών του, αλλά και σε παρόμοιες αντιλήψεις περί καθεστώτων ως συνόλων συμπεφωνημένων κανόνων και αρχών, όπως είναι αυτές των J.G. Ruggie και Ernst Haas.¹⁶

Ως προς τις δομικές και λειτουργικές προσεγγίσεις, η βασική αντίρρηση του προγράμματος έρευνας συνίσταται στο ότι οι θετικές ή αρνητικές συνέπειες από τη λειτουργία των μακρο-δομών δεν είναι πάντοτε διαφανείς στους επιμέρους κοινωνικά δρώντες. Διατυπωμένη σε μεθοδολογική ορολογία η αντίρρηση αυτή ισοδυναμεί με ένα αξίωμα περί αδυναμίας μετάβασης από τη μακρο-δομή στον επιμερισμένο ορίζοντα της κοινωνικής δράσης. Επομένως, εάν η ανάδυση της θεσμικής τάξης οφείλει να θεθεί ως συνάρτηση αυτού του ορίζοντα, τότε τόσο η πολιτική ή κρατική εξουσία όσο και η απορρέουσα από αυτήν διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής πρέπει να εννοηθούν ανεξάρτητα από τη λειτουργία αυτών των μακρο-δομών. Αυτό το είδος απάρνησης της αποτελεσματικότητας ως προς την ανάδυση της θεσμικής τάξης λειτουργίας των μακρο-δομών μπορεί να θεθεί ως όρος ισχύος του συγκεκριμένου προγράμματος έρευνας, εφόσον πρώτα συσχετισθεί με το ζήτημα της αβεβαιότητας και της πολυπλοκότητας, δεδομένου ότι η κατάσταση αυτή, η οποία καθιστά αδιαφανές το κρατικό συμφέρον - την τελεολογία, με άλλα λόγια, της πολιτικής εξουσίας- προϋποθέτει όχι την εξαφάνιση των μακρο-δομών αλλά τη δυσλειτουργία τους. Η επίκληση, συνεπώς, αυτής της δυσλειτουργίας και όχι η αδιαφάνεια συνιστά κατ' ουσίαν το βασικό λόγο απόρριψης των δομικών ή λειτουργικών μακρο-θεωριών.

Ως προς τις θεωρίες εκείνες οι οποίες θέτουν ως κεντρική έννοια αυτήν της πλήρους και τελείας ορθολογικότητας, η βασική αντίρρηση είναι παρόμοια. Μολοντί και οι θεωρίες αυτές είναι θεωρίες δράσης, εν τούτοις η τελευταία κατανοείται ως χωρίς περιορισμούς πράξη οι σκοποί της οποίας τίθενται από τα επιμέρους υποκείμενα με σαφήνεια ενώ τα μέσα που επιλέγονται για την επιδίωξη αυτών των σκοπών είναι πάντοτε τα πλέον πρόσφορα και αποτελεσματικά. Αντίθετα, η έννοια της ορθολογικότητας που τίθεται στο πλαίσιο της προβληματικής περί επιστημικών κοινοτήτων δεν είναι εξ αρχής δεδομένη ούτε δεσμευτική για τους επιμέρους δρώντες. Η ορθολογικότητα της δράσης μπορεί να προσδιορισθεί μόνο εκ των υστέρων απηχώντας τη συμπεφωνημένη θεσμική τάξη, είναι συνάρτηση του συλλογικού νοήματος και η δεσμευτικότητά της είναι πάντοτε σχετική.

Οι βασικές προτάσεις σε αυτό το τμήμα της 'αρνητικής ευρετικής' του προγράμματος έρευνας περί επιστημικών κοινοτήτων μπορούν να αποδοθούν συνοπτικά ως εξής: (α) Η συνολική λειτουργία των μακρο-δομών είναι

αδιαφανής στη συνείδηση των επιμέρους δρώντων, (β) Εξίσου αδιαφανή είναι και τα στοιχεία που θα μπορούσαν να ορίσουν τη δράση τους ως ορθολογική. Όσο ρευστή είναι η θεσμική τάξη που τελικά αναδύεται, τόσο ρευστή και σχετική είναι και η ορθολογικότητα και (γ) Υπό το καθεστώς αυτής της αδιαφάνειας τελούν επίσης και οι ηθικο-πολιτικές αξίες που θα ήταν δυνατό όχι μόνο να παισιώσουν αλλά και να θεμελιώσουν αντιλήψεις περί διαδικασίας διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής.

Το δεύτερο τμήμα της 'αρνητικής ευρετικής' του προγράμματος έρευνας περί επιστημικών κοινοτήτων περιλαμβάνει, όπως προαναφέρθηκε, τις βασικές υποθέσεις με τη βοήθεια των οποίων η συνολική προβληματική τυποποιείται ως υπόδειγμα δράσης περί κρατικής πολιτικής. Σύμφωνα με την πρώτη από τις υποθέσεις αυτές οι κρατικοί δρώντες έχουν ως πρωταρχικό κίνητρο τη μείωση της αβεβαιότητας και δευτερογενώς την επιδίωξη εξουσίας και πλούτου. Βασικό κίνητρο, με άλλα λόγια, της δράσης εκείνων που λαμβάνουν πολιτικές αποφάσεις και θέτουν σε κίνηση τη διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής δεν είναι η μεγιστοποίηση του οφέλους - υπό τη μορφή είτε της εξουσίας είτε του πλούτου - αλλά η ελαχιστοποίηση του 'ρίσκου' ή, όπως θα έλεγαν οι 'ωφελιμιστές', του αρνητικού οφέλους (disutility). Αυτή η μετατόπιση στην ιεράρχηση των δύο τύπων κινήτρων τίθεται ως αποτέλεσμα των παραδοχών και των προτάσεων του πρώτου τμήματος της 'αρνητικής ευρετικής'. Αυτό, με τη σειρά του, σημαίνει ότι στο κίνητρο της μείωσης της αβεβαιότητας και της ελαχιστοποίησης του 'ρίσκου' έχει ήδη εισέλθει η παραδοχή περί αδιαφάνειας. Το στοιχείο αυτό έχει δύο ειδών συνέπειες: πρώτον, ότι η μετατόπιση αυτή δεν είναι δυνατό να εννοηθεί ως αποτέλεσμα της λειτουργίας θεσμικών συνόλων ή δομών και δεύτερον, ότι δεν είναι δυνατή η μετάβαση από την πράξη στη δομή μέσω μιας διαδικασίας ολοκλήρωσης των κινήτρων (motivational integration). Η αδυναμία μετάβασης είναι αδύνατη εκ του ότι είναι αδύνατος και ο σαφής προσδιορισμός της αβεβαιότητας, αφού τα όρια και το περιεχόμενο της είναι προσδιορίσιμα μόνο όταν θα έχει αναδυθεί η θεσμική τάξη, δηλαδή μόνο όταν θα έχει ξεπεραστεί η ίδια η αβεβαιότητα. Παράλληλα, όμως, η πρωτοκαθεδρία αυτού του κινήτρου στη δράση εκείνων που λαμβάνουν πολιτικές αποφάσεις εξασφαλίζει τη νοηματική αλληλουχία ανάμεσα στη δική τους δράση και σε εκείνη των επιστημικών κοινοτήτων. Το κίνητρο, επομένως, της μείωσης της αβεβαιότητας μορφοποιείται σαν ένα είδος αναγκαιάς 'υποδοχής' για τα στοιχεία ορισμού της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων. Διότι, εάν πρωταρχικό κίνητρο στη δράση εκείνων που λαμβάνουν πολιτικές απο-

φάσεις ήταν η επιδίωξη εξουσίας και πλούτου, τότε οι επιστημικές κοινότητες δεν θα χρειάζονταν όλα τα στοιχεία ορισμού τους και θα εκφυλίζονταν σε απλούς συμβούλους των πολιτικών. Σε μια τέτοια περίπτωση η ιδέα της δικτύωσης θα ήταν περιττή, αφού η εμπλοκή των συμβούλων στη διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής θα ήταν δυνατή χωρίς τη μεταβολή του θεσμικού πλαισίου και την ανάδυση της θεσμικής τάξης.

Η δεύτερη θεμελιώδης υπόθεση για την οικοδόμηση αυτού του υποδείγματος δράσης συνίσταται στον αναπροσδιορισμό όλων των στοιχείων ορισμού της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων έτσι ώστε να ταιριάζουν στην προαναφερθείσα ιεράρχηση των κινήτρων εκ μέρους των κρατικών δρώντων. Πιο συγκεκριμένα, η αδιαφάνεια ως προς το κρατικό συμφέρον και η συνακόλουθη αδυναμία ταυτοποίησής του δεν είναι αποτέλεσμα απλής έλλειψης τεχνικο-επιστημονικών πληροφοριών αλλά απουσίας επιστημικής γνώσης: απουσία, με άλλα λόγια, σύνδεσης της πληροφορίας με τη σημαντικότητα που αυτή ενδεχομένως έχει με τα αποσυντεθειμένα στοιχεία και φάσεις της συνολικής διαδικασίας διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής. Η σύνθεση αυτών των διαμελισμένων στοιχείων παρέχεται από την παράσταση και τις επιστημικές ιδέες, φορείς των οποίων είναι οι επιστημικές κοινότητες. Αυτή η

‘διαπραγμάτευση νοημάτων που αποσκοπεί στην επίλυση ενός ιδιαίτερου προβλήματος της κρατικής πολιτικής’ (Adler/Haas 1992: 389)

δεν είναι τίποτε άλλο παρά η διαδικασία κατανόησης των πιθανοτήτων ανασύνθεσης των διαμελισμένων στοιχείων. Η συνάντηση, επομένως, των κινήτρων των κρατικών δρώντων με τα κίνητρα των μελών της επιστημικής κοινότητας είναι η αποκατάσταση μιας επιμέρους ορθολογικότητας ανάμεσα στα μέσα στους σκοπούς και στις επιπτώσεις της κρατικής πολιτικής. Όχι, βέβαια, της κρατικής πολιτικής εν γένει αλλά μιας ορισμένης κάθε φορά κρατικής πολιτικής. Όπως, άλλωστε, αναφέρεται:

‘Παραμένει προς απόδειξη σε ποιο βαθμό η μορφή της ορθολογικότητας που υιοθετείται από μια ορισμένη επιστημική κοινότητα...χρησιμεύει ως βάση για τη συλλογική ορθολογικότητα’ (Adler/Haas 1992: 388).

Όπως ήδη έχει υποστηριχθεί, η ‘θετική ευρετική’ του προγράμματος έρευνας περί επιστημικών κοινοτήτων, η οποία λειτουργεί σαν προστατευτική ζώνη πέριξ του σκληρού πυρήνα και αποτελείται από μια σειρά επικουρικών υποθέσεων, συνίσταται από ένα τμήμα που περιέχει τους λόγους στη βάση των οποίων οριοθετείται η προβληματική περί επιστημικών κοινοτήτων

από όμορες ή συγγενείς προβληματικές και από ένα τμήμα στο οποίο συμπεριλαμβάνονται οι επιχειρησιακές προτάσεις για τη μελέτη συγκεκριμένων περιπτώσεων. Δεδομένου ότι αυτές οι επιχειρησιακές προτάσεις παραλλάσσουν από περίπτωση σε περίπτωση και η συστηματοποίησή τους θα αναδειχθεί με μεγαλύτερη σαφήνεια στην επόμενη ενότητα, στο υπόλοιπο μέρος αυτής της ενότητας θα εξετασθεί η διαδικασία οριοθέτησης της προβληματικής περί επιστημικών κοινοτήτων από όμορες προβληματικές και ειδικότερα τόσο οι λόγοι συγγένειας όσο και οι λόγοι διαφοροποίησης. Θα πρέπει, μάλιστα, να σημειωθεί ότι η θέση αυτών των λόγων λαμβάνει χώρα σε ένα πλαίσιο στρατηγικών κινήσεων με απώτερο στόχο την προστασία του σκληρού πυρήνα, δηλαδή της 'αρνητικής ευρετικής'. Εάν ο βασικός μεθοδολογικός κανόνας που προκύπτει από την τελευταία είναι η αποφυγή 'με κάθε μέσο' προτάσεων και παραδοχών που απορρέουν είτε από δομο-λειτουργικές είτε από ορθολογικές προσεγγίσεις για το ρόλο της γνώσης και των διανοουμένων στη διαδικασία διαμόρφωσης της πολιτικής, ο βασικός μεθοδολογικός κανόνας που εκπηγάει από τη 'θετική ευρετική' αυτού του προγράμματος έρευνας είναι η μερική υιοθέτηση ορισμένων προτάσεων και παραδοχών από συγγενείς προσεγγίσεις.

Αυτές οι συγγενείς προσεγγίσεις παρουσιάζονται στο P. Haas (1992: 23-34) και είναι οι ακόλουθες: Σε μια πρώτη κατηγορία, η οποία αναφέρεται στο ρόλο της γνώσης στη διαμόρφωση της κρατικής πολιτικής περιλαμβάνονται η προσέγγιση περί κρατουσών ιδεών και περί της επιρροής τους στην επιλογή κρατικών πολιτικών,¹⁷ οι εναλλακτικές και ελαφρώς διαφοροποιημένες χρήσεις της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων σε άλλες προβληματικές,¹⁸ οι προσεγγίσεις που εξετάζουν το ρόλο της γνώσης στην πολιτική με βάση τα συστήματα πεποιθήσεων (belief systems), τους επιχειρησιακούς κώδικες (operational codes) και τους γνωστικούς χάρτες (cognitive maps)¹⁹ και περί συναινεσιακής γνώσης (consensual knowledge).²⁰ Η διαφοροποίηση από τις προσεγγίσεις αυτές συνίσταται στο ότι ενώ η προβληματική περί επιστημικών κοινοτήτων εστιάζει το ενδιαφέρον της στην πολιτική επιρροή που ασκούν οι τελευταίες στη διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής, οι συγγενείς προς αυτήν προσεγγίσεις αναφέρονται γενικότερα στο ρόλο που διαδραματίζει η γνώση στο σχηματισμό συναίνεσης καθώς και στη διωποκεμενική ισχύ του νοήματος εν γένει. Για παράδειγμα η προσέγγιση περί κρατουσών ιδεών επικεντρώνεται στο περιεχόμενο των ιδεών χωρίς να εξετάζει επαρκώς το ρόλο που διαδραματίζουν οι φορείς αυτών των ιδεών. Από την άλλη μεριά, η συγγένεια της προβληματικής περί επιστημικών κοι-

νοτήτων με τις παραπάνω προσεγγίσεις συνίσταται στο ότι και οι δύο αποστασιοποιούνται από μια δεσμευτική αντίληψη περί ισχύος των επιστημονικών προτάσεων προβάλλοντας το στοιχείο σύμφωνα με το οποίο κάθε επιστημονική πρόταση δεν χαρακτηρίζεται από αντικειμενικότητα αλλά πρωτίστως από την ερμηνεία της αντικειμενικότητας. Επομένως, η ισχύς των επιστημονικών ιδεών είναι ευθέως ανάλογη προς το εύρος της αποδοχής τους. Προκειμένου, λοιπόν, να προστατευθεί ο σκληρός πυρήνας του προγράμματος έρευνας, εγείρεται ένα σώμα μεθοδολογικών κανόνων που ευνοεί την ανάπτυξη υποθέσεων στη βάση μιας ευρύτερης θεωρίας 'κονστρουκτιβισμού', πολλές από τις οποίες τίθενται προκειμένου να 'θυσιαστούν' για να μείνει άθικτος ο σκληρός πυρήνας.

Σε μια δεύτερη κατηγορία, η οποία αναφέρεται στους γενικότερους τρόπους και μορφές δικτύωσης, συνεργασίας και αμοιβαίου επηρεασμού μεταξύ των κρατικών δρώντων αφενός και των φορέων της γνώσης αφετέρου συγκαταλέγονται η αντίληψη περί δικτύων περί την κρατική πολιτική, οι αντιλήψεις περί δια-κυβερνητικών και υπερ-εθνικών συνασπισμών καθώς και οι αντιλήψεις της 'νέας θεσμικής σχολής'. Και από τις προσεγγίσεις αυτές η προβληματική περί επιστημονικών κοινοτήτων δανειζεται και επιλέγει ορισμένα στοιχεία τα οποία μπορούν να υποστηρίξουν όχι το υπόδειγμα δράσης περί κρατικής πολιτικής που έχει εντοπισθεί στο σκληρό πυρήνα αλλά την περαιτέρω εξειδίκευση και ανάπτυξή του, όπως θα φανεί και στην επόμενη ενότητα. Οι τρεις παραπάνω προσεγγίσεις εξειδικεύονται, αφού πρώτα οριοθετηθούν ως ευρύτερες θεωρήσεις σε σύγκριση με την προβληματική περί επιστημονικών κοινοτήτων, προκειμένου να στηρίξουν όχι μόνο τη διαδικασία της εξέλιξης της κρατικής πολιτικής αλλά και τις επιμέρους φάσεις της. Και στην περίπτωση αυτή, όσα στοιχεία δεν προσήκουν προς αυτή τη διαδικασία 'θυσιάζονται' προκειμένου να μείνει άθικτος ο σκληρός πυρήνας του εν λόγω προγράμματος έρευνας. Συνολικά, οι μεθοδολογικοί κανόνες (αφαίρεση από το περιεχόμενο των επιστημονικών ιδεών, σχετικοποίηση της συναινετικής βάσης, άτυπες δικτυώσεις περίξ της κρατικής πολιτικής, αμοιβαίος επηρεασμός των δρώντων, εξελικτικός χαρακτήρας της διαδικασίας διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής, κλπ.) που εντοπίζονται στα δύο αυτά σκέλη της 'θετικής ευρετικής' σχετίζονται μεταξύ τους μέσω ενός συνόλου κινήσεων, οι οποίες μοιάζουν με τις κινήσεις στο σκάκι όπου όλα τα 'κομμάτια' πρέπει να (ανα)τοποθετούνται με τέτοιο τρόπο ώστε να προφυλλάξουν το βασιλιά.

Η διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής κατά την ανεπτυγμένη της μορφή

Το σύνολο των συνιστωσών του προγράμματος έρευνας περί επιστημικών κοινοτήτων (στοιχεία ορισμού της έννοιας, ερευνητικός προσανατολισμός και μεθοδολογική φυσιογνωμία) αναπτύσσεται με τρόπο ιδιαίτερα μεθοδικό και συστηματοποιείται σε συγκεκριμένη μορφή κατά την παρουσίαση της εν γένει διαδικασίας διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής όχι πλέον ως προς την απλή της μορφή της αιτιώδους ή νοηματικής αλληλουχίας αλλά ως προς την ανεπτυγμένη της μορφή της εξέλιξης της κρατικής πολιτικής (policy evolution). Κατά την παρουσίαση αυτής της ανεπτυγμένης μορφής αναδεικνύεται ο μείζον εμπειρικός προσανατολισμός όλων των εννοιολογήσεων ενώ παράλληλα δηλώνεται με σαφήνεια και η δυναμική σχέση μεταξύ της αρνητικής αφενός και της θετικής ευρετικής αυτού του προγράμματος έρευνας. Η ανάπτυξη, επίσης, αυτής της μορφής χωρεί κατά επαγωγικό τρόπο και σε τροχιά παράλληλη προς μια διαδικασία μάθησης εκ μέρους των εμπλεκόμενων δρώντων υποκειμένων.²¹

Τα δύο άκρα αυτής της επαγωγικής διαδικασίας παραμένουν ταυτόσημα με τα δύο άκρα που εμφανίζονται και στην απλή μορφή. Πιο συγκεκριμένα, αφετηρία της διαδικασίας είναι και στην περίπτωση αυτή η κατάσταση αβεβαιότητας, ενώ καταληκτικό σημείο και τελική έκβαση παραμένει επίσης η ανάδυση της (θεσμικής) τάξης είτε υπό τη μορφή του καθεστώτος είτε υπό τη μορφή του επιστημικού συντονισμού της κρατικής πολιτικής. Οι διαφοροποιήσεις εντοπίζονται στο ενδιάμεσο διάστημα, στο οποίο άλλωστε συντελείται η είσοδος και ασκείται η επιρροή στους κρατικούς δρώντες εκ μέρους των επιστημικών κοινοτήτων. Σε αυτό, επίσης, το ενδιάμεσο διάστημα λαμβάνει χώρα η εξέλιξη της κρατικής πολιτικής μέσα από την εκδίπλωση των επιμέρους φάσεων ή σταδίων της. Ενώ, όμως, αυτή είναι η αρχική μορφή εμφάνισης της διαδικασίας διαμόρφωσης της πολιτικής, παρατηρούνται ορισμένες διαφοροποιήσεις και στον τρόπο κατανόησης των δύο άκρων της διαδικασίας. Μολονότι οι διαφοροποιήσεις αυτές υποβαθμίζονται κατά τη διατύπωση της προβληματικής περί επιστημικών κοινοτήτων, η επισήμανσή τους είναι σημαντική από την άποψη της κριτικής ανακατασκευής αυτής της προβληματικής. Πιο συγκεκριμένα, η θέση της κατάστασης της αβεβαιότητας ως αφετηρίας αυτής της εξελικτικής διαδικασίας φαίνεται να πλαισιώνεται από ένα παράλληλο επιχείρημα, με τη βοήθεια του οποίου παρουσιάζονται οι συνθήκες που ευνόησαν εν γένει την εμπλοκή μιας 'ελίτ της γνώσης' στη

διαδικασία λήψης πολιτικών αποφάσεων. Οι συνθήκες αυτές αντιστοιχούν με τις εξελίξεις εκείνες που είχαν ως αποτέλεσμα την εμφάνιση και την παγίωση του σύγχρονου διοικητικού κράτους, στο εσωτερικό του οποίου αυτή η 'ελίτ της γνώσης' όχι μόνο αυξήθηκε ποσοτικά αλλά και νομιμοποιήθηκε μέσω του επαγγελματισμού της γραφειοκρατίας και της δημόσιας διοίκησης. Η αναδρομή στις συνθήκες αυτές φαίνεται να παραβιάζει τον πυρήνα του προγράμματος έρευνας περί επιστημικών κοινοτήτων καθώς ανατρέχει στη λειτουργία μακρο-δομών για την εξήγηση και τελική παρουσίαση αυτών των συνθηκών. Όμως, αυτή η μεθοδολογική ασυνέπεια αποφεύγεται με το ακόλουθο επιχείρημα:

΄Αντίθετα με τους λειτουργιστές οι οποίοι έστρεψαν την προσοχή τους στην ανάπτυξη κοινών δραστηριοτήτων και στη μεταβίβαση της τεχνοκρατικής νομιμοφροσύνης σε μια ανώτερη εξουσία, η ενασχόλησή μας εδώ είναι με τα «στυλ» της κρατικής πολιτικής (policy styles) καθώς και με τις μεταβολές στους τύπους συλλογισμού εκείνων που διαμορφώνουν την κρατική πολιτική' (Haas 1992: 12).

Στο προηγούμενο απόσπασμα διαφαίνονται δύο δυνατές εξηγήσεις για την εμφάνιση εκείνων των συνθηκών που ευνόησαν την ανάδειξη αυτής της 'ελίτ της γνώσης' αλλά κυρίως την εμπλοκή της στη διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής. Η πρώτη από αυτές, η οποία απορρίπτεται ως λειτουργιστική, θεμελιώνει την εξήγησή της στη βάση μιας διαδικασίας συστημικής ολοκλήρωσης των πολιτικο - θεσμικών πλεγμάτων στη μορφή του σύγχρονου διοικητικού κράτους. Στο πλαίσιο αυτό η δράση των εμπλεκομένων στη διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής μερών κατανοείται ως κατ' εξοχήν κοινή δράση αφού είναι απόρροια αυτής της διαδικασίας ολοκλήρωσης. Αντίθετα, σύμφωνα με την εξήγηση που τελικά προκρίνεται το ερευνητικό βλέμμα δεν εστιάζεται στην ολοκλήρωση του πολιτικού συστήματος στη μορφή του διοικητικού κράτους, αλλά στα 'στυλ' της κρατικής πολιτικής. Μάλιστα, η τυπολογία αυτών των 'στυλ' προκύπτει ως συνάρτηση των μεταβολών που επέρχονται στους τρόπους συλλογισμού των κρατικών δρώντων. Με την έννοια αυτή, το σύγχρονο διοικητικό κράτος συνιστά ένα επιμέρους 'στυλ' πολιτικής που χρονικά προηγείται της κατάστασης αβεβαιότητας. Προηγείται, με άλλα λόγια, της λογικής αφετηρίας από την οποία εκκινεί η ανεπτυγμένη μορφή της διαδικασίας διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής, όπως η τελευταία κατανοείται από το πρόγραμμα έρευνας περί επιστημικών κοινοτήτων.

Με δεδομένες τις προηγούμενες επισημάνσεις, η κατάσταση αβεβαιότη-

τας είναι αποτέλεσμα όχι της αποδιάρθρωσης των δομών του σύγχρονου διοικητικού κράτους αλλά της, ούτως ειπείν, αποδιάρθρωσης στον τρόπο συλλογισμού των κρατικών δρώντων. Όπως, άλλωστε, υπογραμμίζεται:

‘Μεταξύ των παραγόντων που συνέβαλαν στη δημιουργία και στην εμφάνιση των αβεβαιοτήτων με τις οποίες έχουν έλθει αντιμέτωποι εκείνοι που λαμβάνουν τις πολιτικές αποφάσεις είναι η ολοένα και πιο πολύπλοκη και τεχνική φύση των συνεχώς διευρυνόμενων ζητημάτων που τίθενται στην ημερήσια διάταξη της διεθνούς πολιτικής, στα οποία συμπεριλαμβάνονται νομισματικά, μακρο-οικονομικά, τεχνολογικά, περιβαλλοντικά, δημογραφικά καθώς και ζητήματα υγείας.... Αναγκασμένοι να ασχοληθούν με ένα ευρύτερο φάσμα ζητημάτων από όσα είχαν παραδοσιακά συνηθίσει να ασχολούνται εκείνοι που λαμβάνουν πολιτικές αποφάσεις στράφηκαν στους ειδικούς προκειμένου να αμβλύνουν τις αβεβαιότητες αλλά και να κατανοήσουν τα τρέχοντα ζητήματα και να προβλέψουν μελλοντικές τάσεις’ (Haas 1992: 12-13).

Η πολυπλοκότητα και ο τεχνικός χαρακτήρας των ζητημάτων πράγματι αντανακλώνεται ως απορίες και επιμέρους γνωστικά αλλά και πρακτικά εμπόδια στους τρόπους συλλογισμού των κρατικών δρώντων. Ο ορισμός, ωστόσο, της αβεβαιότητας είτε ως ανεπαρκούς πληροφόρησης προκειμένου να αντιμετωπισθεί μια τρέχουσα κατάσταση είτε ως ανεπαρκούς πληροφόρησης και γνώσης που είναι απαραίτητη για να προβλεφθούν αναμενόμενα αποτελέσματα εναλλακτικών πολιτικών επιλογών και αποφάσεων (βλ. Haas 1992: 13), δηλώνει ότι η πηγή της αβεβαιότητας δεν είναι η ίδια η δομή κατανόησης των κρατικών δρώντων αλλά οι μεταβολές στο συστημικό περιβάλλον. Άλλωστε, πληροφόρηση σημαίνει, στην περίπτωση αυτή σύνδεση -ορθή είτε εσφαλμένη- των δομών κατανόησης με το συστημικό περιβάλλον. Εάν, επομένως, ως αβεβαιότητα ορισθεί -και αυτό ανεξάρτητα από τις διαβαθμίσεις της - η απουσία γνώσης της λειτουργίας του συστημικού περιβάλλοντος ή των μακρο-δομών, τότε κάθε υπόδειγμα που προκύπτει με αφαίρεση της λειτουργίας των μακρο - δομών θα έχει ως αφετηρία μια κατάσταση αβεβαιότητας. Εάν, πάλι, η αβεβαιότητα είναι σχετική και όχι πλήρης, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της προβληματικής περί επιστημικών κοινοτήτων, τότε τα τμήματα της λειτουργία των μακρο-δομών για τα οποία υπάρχει γνώση θα εμφανίζονται ως στοιχεία είτε του ‘στυλ’ πολιτικής είτε της δομής κατανόησης των κρατικών δρώντων. Αντίστοιχα, τα τμήματα της λειτουργίας των μακρο - δομών για τα οποία δεν υπάρχει γνώση θα εμφανίζονται ως στοιχεία ορισμού της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων. Η σύναψη αυτών των δύο δομών κατανόησης έχει ως αποτέλεσμα τη γνώση της συνολικής λειτουργίας των

μακρο-δομών, η οποία βέβαια θα εμφανίζεται ως αναδυόμενη από αυτή τη σύναψη θεσμική τάξη είτε υπό τη μορφή του καθεστώτος είτε υπό τη μορφή του επιστημικού συντονισμού της κρατικής πολιτικής. Εάν, όμως η αβεβαιότητα είναι εξ ορισμού δύναμη υπονομευτική της πολιτικής εξουσίας, τότε ο ρόλος που επιφυλλάσσεται για τις επιστημικές κοινότητες δεν είναι άλλος από την εργαλειώδη νομιμοποίηση και τη στήριξη της πολιτικής εξουσίας. Αντίθετα, η χρήση της διαθέσιμης γνώσης για την άσκηση κριτικής και για τη θέση όρων νομιμοποίησης της πολιτικής εξουσίας παραμερίζεται, εάν δεν εξαφανίζεται εντελώς, στην προβληματική περί επιστημικών κοινοτήτων. Εάν, όμως, έτσι έχουν τα πράγματα, τότε παρά την απάρνηση του λειτουργισμού η προβληματική περί επιστημικών κοινοτήτων δείχνει να απηχεί και τελικά να στηρίζει όχι την ανάδυση μιας χαλαρής θεσμικής τάξης αλλά μιας λειτουργικά ορθολογικής θεσμικής τάξης.

Στο άλλο άκρο της διαδικασίας διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής, στην τελική της έκβαση που ισοδυναμεί με την ανάδυση της θεσμικής τάξης, η διολίσθηση προς την κατεύθυνση της τελικής αναγωγής αυτής της θεσμικής τάξης προς την ιδέα της λειτουργικής ορθολογικότητας αποφεύγεται με το χαρακτηρισμό αυτής της θεσμικής τάξης ως (επιστημικού) συντονισμού της κρατικής πολιτικής. Όπως ήδη έχει τονισθεί ο επιστημικός συντονισμός της κρατικής πολιτικής δεν θεμελιώνεται σε μια διαδικασία ολοκλήρωσης των λειτουργιών των θεσμικών πλεγμάτων αλλά σε σχήματα συναίνεσης στο εσωτερικό των οποίων είναι δυνατός ο εντοπισμός αμοιβαίων προσδοκιών (πιθανοτήτων συναίνεσης, με άλλα λόγια) μεταξύ των κρατικών δρώντων αφενός και των επιστημικών κοινοτήτων αφετέρου. Η σύναψη και η αλληλουχία αυτών των αμοιβαίων προσδοκιών εμφανίζεται με τη μορφή ερμηνειών ή επιστημικών ιδεών, οι οποίες με τη σειρά τους κρίνονται όχι κατά το περιεχόμενό τους καθεαυτό αλλά ως προς τις πιθανότητες που συγκεντρώνουν ώστε να επιλεγούν τελικά ως γνωρίσματα του 'στυλ' της κρατικής πολιτικής που χαρακτηρίζουν τις επιμέρους φάσεις της διαδικασίας διαμόρφωσης αυτής της πολιτικής. Ακόμα, όμως, και στην περίπτωση αυτή η επιρροή των επιστημικών κοινοτήτων είναι δευτερογενής. Όπως υποστηρίζεται:

‘Εάν γνωρίζουμε τη νικήτρια επιστημική κοινότητα, τότε μπορούμε να συναγάγουμε λογικά τις πιθανές εναλλακτικές πολιτικές που είναι διαθέσιμες προς επιλογή’ (Adler - Haas 1992: 372).

Ο συλλογισμός αυτός προϋποθέτει αφενός ότι η εμπλοκή των επιστημικών κοινοτήτων έχει τη μορφή ανταγωνισμού μεταξύ διαφορετικών κοινοτή-

των ως προς το περιεχόμενο των επιστημικών ιδεών, χωρίς ωστόσο να διασαφηνίζεται εάν στον ανταγωνισμό αυτό εμπλέκονται και ομάδες κρατικών δρώντων και αφετέρου ότι δεν υπάρχει μονοπώλιο επιστημικών ιδεών αλλά ένας αριθμός εναλλακτικών προτάσεων κρατικής πολιτικής από τον οποίο τελικά επιλέγεται μία. Στην τελευταία περίπτωση οι κρατικοί δρώντες ευρίσκονται σε κατάσταση σχετικής μόνο αβεβαιότητας και απροσδιοριστίας ως προς το κρατικό συμφέρον. Και αυτή η σχετικότητα δεν είναι απλώς ποσοτική. Η αβεβαιότητα φαίνεται να αφορά μόνο τα μέσα για την επιδίωξη των σκοπών της κρατικής πολιτικής και όχι τους ίδιους τους σκοπούς. Επομένως, η ανάδυση της θεσμικής τάξης υπό τη μορφή του επιστημικού συντονισμού της κρατικής πολιτικής, αναφέρεται στον αναπροσδιορισμό της κρατικής πολιτικής και του κρατικού συμφέροντος μόνον εμμέσως, μόνο δηλαδή μέσω της 'τακτοποίησης' των μέσων της κρατικής πολιτικής. Εάν, με άλλα λόγια, οι κανονιστικές πεποιθήσεις αλλά και ο πρακτικός προσανατολισμός μιας επιστημικής κοινότητας διαφέρει ουσιωδώς από τους σκοπούς της κρατικής πολιτικής, έτσι όπως αυτοί έχουν τεθεί από τους κρατικούς δρώντες, τότε οι επιστημικές ιδέες έχουν ελάχιστες πιθανότητες να επιλεγούν, ανεξάρτητα εάν αυτή η μη-επιλογή καταλήξει ή όχι σε συντονισμό της κρατικής πολιτικής.

Η αυτό-αναίρεση των στοιχείων ορισμού της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων, στην οποία καταλήγει το επιχειρήμα με τη θέση συγκεκριμένων συνθηκών ως προς το χαρακτήρα της αναδυόμενης θεσμικής τάξης, επιχειρείται να αρθεί με την κατανόηση του 'ενδιαμέσου διαστήματος' ως διαδικασίας εξέλιξης της κρατικής πολιτικής. Η διαδικασία αυτή δεν ακολουθεί εν είδει τελεολογίας κάποια προδιαγεγραμμένη νομοτέλεια αλλά αναπτύσσεται επαγωγικά ως διαδικασία μάθησης και κίνησης όχι μόνο των εννοιών αλλά και των σχημάτων συναίνεσης από το μερικό προς το γενικότερο.

Αυτή η διαδικασία εκτυλίσσεται ακολουθώντας τέσσερα διαδοχικά βήματα: 1. Την καινοτομία της κρατικής πολιτικής (policy innovation), 2. Την διάχυση της κρατικής πολιτικής (policy diffusion), 3. Την επιλογή της κρατικής πολιτικής (policy selection) και 4. Την εμμονή της κρατικής πολιτικής (policy persistence) (βλ. Adler/Haas 1992: 375). Από αυτά τα τέσσερα βήματα το πλέον κείμενο και αποφασιστικό είναι το πρώτο, η καινοτομία της κρατικής πολιτικής, στο βαθμό που αναδεικνύει με τη μεγαλύτερη δυνατή ευκρίνεια τους λόγους για την εμπλοκή των επιστημικών κοινοτήτων στη διαδικασία διαμόρφωσης της κρατικής πολιτικής. Κατά το στάδιο αυτό η νοηματική αλληλουχία μεταξύ της δράσης των επιστημικών κοινοτήτων και της δράσης όλων εκείνων που λαμβάνουν πολιτικές αποφάσεις εντοπίζεται σε εκείνη τη

φάση του 'κύκλου της κρατικής πολιτικής' που είναι γνωστό με τον όρο οριοθέτηση της ημερήσιας διάταξης (agenda setting). Εδώ η επιρροή των επιστημικών κοινοτήτων παρουσιάζεται με τη μορφή του ορισμού του πεδίου παρέμβασης και συνακόλουθα με την ανα-οριοθέτηση του πλαισίου του πολιτικού διαλόγου. Εάν η επιρροή αυτή είναι πλήρης, τότε η καινοτομία δεν περιορίζεται μόνο στο εσωτερικό της συγκεκριμένης κρατικής πολιτικής αλλά επεκτείνεται και σε μεταβολές τόσο των κανόνων όσο και των θεσμών, μέσα από τους οποίους θα γίνει η συνολική διαχείριση της κρατικής πολιτικής. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι η εμπλοκή μιας επιστημικής κοινότητας και η άσκηση αποτελεσματικής επιρροής εκ μέρους της είναι δυνατό να οδηγήσει είτε στον αποκλεισμό από τον πολιτικό διάλογο όχι μόνο άλλων επιστημικών κοινοτήτων αλλά και ομάδων συμφερόντων είτε στην είσοδο σε αυτόν άλλων ομάδων συμφερόντων ή συλλογικών σχηματισμών που μέχρι τώρα ήταν περιθωριοποιημένες ή αποκλεισμένες.

Το δεύτερο βήμα της διαδικασίας εξέλιξης της κρατικής πολιτικής - η διάχυση της κρατικής πολιτικής ή ακριβέστερα η διάχυση και διάδοση της κρατούσας επιστημικής παράστασης της κρατικής πολιτικής - είναι άμεση απόρροια του πρώτου βήματος και περιγράφει τους μηχανισμούς μέσω των οποίων αφενός διευρύνεται το αρχικό δίκτυο μεταξύ των μελών της επιστημικής κοινότητας και αφετέρου διαδίδονται περαιτέρω οι σημαντικές ως προς την κρατική πολιτική επιστημικές της ιδέες.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το τρίτο βήμα, η επιλογή δηλαδή της κρατικής πολιτικής, δεδομένου ότι με την περιγραφή του αναδεικνύονται τα όρια τόσο της εμπλοκής όσο και της αποτελεσματικής επιρροής των επιστημικών κοινοτήτων. Τα όρια αυτά δεν είναι άλλα από το βαθμό εξοικείωσης των κρατικών δρώντων με ένα επιμέρους πεδίο ή ζήτημα κρατικής πολιτικής. Όσο μικρότερος είναι ο βαθμός της εξοικείωσης των κρατικών δρώντων τόσο περισσότερες είναι οι πιθανότητες η εμπλοκή μιας επιστημικής κοινότητας να καταλήξει σε καινοτομία ή ριζική μεταβολή της κρατικής πολιτικής. Αντίστροφα, όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός της εξοικείωσης των κρατικών δρώντων, τόσο λιγότερες είναι οι πιθανότητες αυτές. Μάλιστα, στην τελευταία περίπτωση η εμπλοκή των επιστημικών κοινοτήτων περιορίζεται στη δικαιολόγηση ή, ακόμα χειρότερα, στην προώθηση μιας κρατικής πολιτικής (βλ. Adler/Haas 1992: 381-382). Οι διαβαθμίσεις αυτές υποδηλώνουν τα όρια στη γενικευσιμότητα της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων, όπως αυτή παρουσιάζεται στο πλαίσιο του συγκεκριμένου προγράμματος έρευνας. Τα όρια αυτά δείχνουν ότι η έννοια αυτή αποκτά την πλήρη ισχύ της σε περι-

πώσεις, κατά τις οποίες υπάρχει άγνοια της λειτουργίας των μακρο-δομών. Αντίθετα, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες η άγνοια αυτή είναι σχετική, σχετικοποιείται και η ισχύς της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων. Το ζήτημα, επομένως, που εγείρεται αναφέρεται στις μορφές με τις οποίες εμφανίζεται η σχετική γνώση της λειτουργίας αυτών των μακρο-δομών στο πλαίσιο του προγράμματος έρευνας περί επιστημικών κοινοτήτων.

Η θέση του ζητήματος αυτού διενεργείται κατά την εξέταση του τέταρτου και τελευταίου βήματος στη διαδικασία εξέλιξης της κρατικής πολιτικής, της εμμονής δηλαδή της κρατικής πολιτικής. Με τον όρο εμμονή της κρατικής πολιτικής εννοείται όχι μόνο η θεσμική παγίωση μιας κρατικής πολιτικής αλλά και οι μέσω αυτών των θεσμών κατοχυρωμένες διαδικασίες κοινωνικοποίησης και μάθησης. Ενώ η εμμονή της κρατικής πολιτικής και καθ' υπόθεση η επιρροή μιας επιστημικής κοινότητας μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι συνάρτηση του βαθμού και της έκτασης της συναίνεσης που υπάρχει μεταξύ των μελών της, εν τούτοις η εμμονή της κρατικής πολιτικής αλλά και η επιρροή μιας επιστημικής κοινότητας εξαρτάται πρωτίστως από την επιτυχία της παράλληλης διαδικασίας κοινωνικοποίησης και μάθησης. Η μάθηση αυτή δεν αναφέρεται μόνο στην απόκτηση επιμέρους πληροφοριών αλλά κατά μείζονα λόγο στους τρόπους με τους οποίους οι σκοποί και τα μέσα μιας κρατικής πολιτικής επιδρούν και φέρουν αποτελέσματα στο περιβάλλον της πολιτικής αυτής. Με την υπογράμμιση της διαδικασίας μάθησης ως τελικού σταδίου στη διαδικασία εξέλιξης της κρατικής πολιτικής τίθεται εκ νέου το ζήτημα της οριοθέτησης της ημερήσιας διάταξης και του πολιτικού διαλόγου γενικότερα. Ενώ αυτά τα τελευταία είχαν 'κλείσει' κατά το αρχικό βήμα της καινοτομίας της πολιτικής, στο τελευταίο βήμα της εμμονής της κρατικής πολιτικής παρουσιάζεται η ανάγκη επανιδιοποίησης της νέας επιστημικής γνώσης με τη διεύρυνση του πλαισίου του πολιτικού διαλόγου. Εάν, επομένως, η εμμονή της κρατικής πολιτικής απηχεί και τις δυνατότητες γενικής αποδοχής του επιστημικού συντονισμού της κρατικής πολιτικής, τότε η ισχύς της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων σχετίζεται αναστοχαστικά προς μια ιδέα κοινής γνώμης και δημόσιας χρήσης του πολιτικού λόγου που υπερβαίνει τον αρχικό της ορισμό.

Με την παρουσίαση αυτών των βημάτων ή σταδίων στη διαδικασία εξέλιξης της κρατικής πολιτικής αποσαφηνίστηκε ότι ο επιστημικός συντονισμός της κρατικής πολιτικής και η ανάδυση της θεσμικής τάξης εν γένει ως προϊόν της δράσης των επιστημικών κοινοτήτων είναι απλώς μία πιθανή έκβαση αυτής της διαδικασίας, η πραγματοποίηση της οποίας εξαρτάται από τη

συνδρομή όχι πλέον των στοιχείων ορισμού της έννοιας αλλά συγκεκριμένων εμπειρικών συνθηκών. Ακόμα, όμως, και στην περίπτωση κατά την οποία πραγματοποιείται αυτή η πιθανότητα, ακόμα και τότε η ανάδυση της θεσμικής τάξης ως μάθηση τώρα της λειτουργίας των μακρο - δομών είναι δυνατό να αντιστοιχεί σε δύο διακριτές μορφές νομιμοποίησής της. Η πρώτη από αυτές έχει καθαρά εργαλειακό χαρακτήρα, καθώς το στοιχείο που νομιμοποιείται είναι τα μέσα και οι ενδιάμεσοι στόχοι της πολιτικής. Μόνο η δεύτερη μορφή έχει δεσμευτικό χαρακτήρα και συνδέεται με τους έσχατους σκοπούς της πολιτικής, οι οποίοι κρίνονται και γίνονται αποδεκτοί στη βάση ηθικο- πολιτικών αξιών.

Σημειώσεις

1. Η υιοθέτηση του ανοίξιου όρου *επιστημικές* αντί του συνηθούς επιστημονικές, που χρησιμοποιείται εδώ προκειμένου να προσδιορισθεί το ουσιαστικό 'κοινότητες', οφείλεται σε δύο λόγους. Ο πρώτος από αυτούς είναι περισσότερο προφανής και αφορά την πιστή ως προς το συλλαβισμό απόδοση του λατινόμορφου και συνάμα ελληνικής ετυμολογικής προέλευσης όρου *epistemic*, ο οποίος είναι παράγωγο του ουσιαστικού *episteme*. Με τη σειρά της, η έννοια της *episteme* εισάγεται στο M. Foucault (1986/1966: passim) ως βασικό εργαλείο της αρχαιολογικής μεθόδου, η οποία διακρίνει το πρώιμο έργο του Γάλλου θεωρητικού, προκειμένου να εντοπισθούν και να αναλυθούν οι τομές και οι ασυνέχειες που χαρακτηρίζουν τη μετάβαση από την κλασική στη σύγχρονη δομή 'βάθους' της επιστημονικής σκέψης. Ο δεύτερος λόγος αφορά το ίδιο το πεδίο ορισμού της έννοιας. Έτσι, η επιλογή αυτή δικαιολογείται εκ του ότι οι εν λόγω 'κοινότητες' δεν αποτελούνται αποκλειστικά και μόνο από επιστήμονες αλλά και από επαγγελματίες ειδικούς που εμπλέκονται στη διαδικασία λήψης πολιτικών αποφάσεων. Δεν πρόκειται, με άλλα λόγια, για κοινότητες επιστημόνων αλλά για ομάδες - φορείς επιστημονικών ιδεών. Η διάκριση μεταξύ επιστημικού και επιστημονικού θα διευκρινισθεί περαιτέρω κατά την πορεία κριτικής ανακταστικής της έννοιας των επιστημονικών κοινοτήτων.

2. Ο όρος *επιστημικές κοινότητες* εισάγεται για πρώτη φορά στη βιβλιογραφία στο εσωτερικό ενός συγκεκριμένου προγράμματος έρευνας με το Ruggie (1975). Ένα δεύτερο και σαφώς διαφοροποιημένο από το προηγούμενο πρόγραμμα έρευνας, το οποίο αναδεικνύει την έννοια των επιστημονικών κοινοτήτων σε κεντρική έννοια ανάλυσης και ρεζημείας της διαδικασίας διαμόρφωσης της δημόσιας / κρατικής πολιτικής, περιγράφεται στα Haas (1992) και Adler/Haas (1992) και σε πρωτόλεια μορφή στο Haas (1989). Η ανακταστική της έννοιας των επιστημονικών κοινοτήτων, όπως επιχειρείται στο κείμενο αυτό, στηρίζεται κατά κύριο, εάν όχι αποκλειστικό λόγο, στη μελέτη του δεύτερου προγράμματος έρευνας. Για την έννοια του προγράμματος έρευνας ο αναγνώστης παραπέμπεται στο Lakatos (1970), όπως έχει δημοσιευθεί στο Lakatos/Musgrave [eds] (1970: 91-196).

3. Σύμφωνα με τον ορισμό των επιστημονικών κοινοτήτων που παραθέτουμε (Haas 1992: 3), τα μέλη των δικτύων δεν αποτελούνται αποκλειστικά και μόνο από επιστήμονες. Σε αυτή τη μορφή δικτύωσης περί τη δημόσια / κρατική πολιτική συμμετέχουν και επαγγελματίες με

ειδική γνώση. Επίσης, η δικτύωση αυτή δεν περιορίζεται κατ' ανάγκη μεταξύ επιστημονών ή ειδικών προερχομένων από ένα και μόνο επιστημονικό πεδίο.

4. Αυτές οι κοινές ως προς τις αρχές ή κανονιστικές πεποιθήσεις (principled / normative beliefs) συνιστούν, σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό, την κοινή αξιακή αναφορά (Wertbezogenheit) που εμπνέει και παρέχει πρωταρχικό νόημα στη (κοινωνική δράση) των επιστημονικών κοινοτήτων. Η κοινή αυτή αξιακή αναφορά έχει ως αντικείμενο τους σκοπούς της κρατικής πολιτικής.

5. Σε αντιδιαστολή προς τις κοινές ως προς τις αρχές ή κανονιστικές πεποιθήσεις, οι κοινές αιτιώδεις ή αναλυτικές πεποιθήσεις (causal or analytic beliefs) αποτελούν την αφετηρία αλλά και τη βάση για τις κοινές αντιλήψεις των μελών της εκάστοτε επιστημονικής κοινότητας σχετικά με τις αιτιώδεις σχέσεις που υφίστανται ανάμεσα σε πιθανές πορείες της κρατικής πολιτικής αφενός και στις επιθυμητές εκβάσεις ή συνέπειες που απορρέουν από αυτές αφετέρου. Υπό την έννοια αυτή οι κοινές αιτιώδεις / αναλυτικές πεποιθήσεις έχουν ως αντικείμενο τα μέσα της κρατικής πολιτικής και, μάλιστα, εκείνα τα μέσα που, από τεχνική καθαρά άποψη, κρίνονται ως τα πλέον πρόσφορα σε σχέση με τους σκοπούς της πολιτικής.

6. Τα κοινά κριτήρια επιστημονικής εγκυρότητας της γνώσης (shared notions of validity), σε αντίθεση τόσο με τις κανονιστικές όσο και με τις αναλυτικές πεποιθήσεις που συμμερίζεται μια επιστημονική κοινότητα αποτελούν για τα μέλη της κοινότητα αυτής αμιγώς ενδο-επιστημονικές αλλά δεσμευτικές προδιαγραφές κύρωσης κάθε γνώσης σχετικής με μια ορισμένη πολιτική ως επιστημονικής.

7. Οι κοινές πρακτικές ή τα κοινά συμφέροντα σε σχέση με την κατεύθυνση ή τον προσανατολισμό μιας επιμέρους πολιτικής (common policy enterprise) συνιστούν το συνδυακό αμείβον ανάμεσα στη γνώση που κατέχει μια επιστημονική κοινότητα σχετικά με ένα ορισμένο πεδίο άσκησης της πολιτικής αφενός και στα πρακτικά προβλήματα που παρουσιάζονται σε αυτό το πεδίο. Είναι, με άλλα λόγια, ο προσανατολισμός, που εξασφαλίζεται στη βάση κοινών συμφερόντων, των επιστημονικών ιδεών προς ένα συγκεκριμένο πεδίο άσκησης της πολιτικής. Αυτό το κοινό εγχείρημα και ο προσανατολισμός ως προς την κρατική πολιτική έχει ως αντικείμενο την τελική επίπτωση της κρατικής πολιτικής (policy impact).

8. Ο ορισμός των επιστημονικών κοινοτήτων ως ειδικής μορφής δικτύου εξηγεί, κατά ένα μεγάλο ποσοστό, και τη συχνότερη εμφάνιση και χρήση αυτής της έννοιας στο πεδίο της διεθνούς μάλλον παρά της εσωτερικής πολιτικής. Και τούτο επειδή στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής εν γένει ή ακόμα και των υπερ-εθνικών σχηματισμών και οργανώσεων η απουσία του στοιχείου της κυριαρχίας ευνοεί την εμφάνιση μη-ιεραρχημένων και εν πολλοίς αυτών δικτύωσεων. Αντίθετα, η χρήση της έννοιας του δικτύου στο πεδίο της εσωτερικής πολιτικής προϋποθέτει τη συζήτηση σχετικά με τη μεταβολή τόσο της κρατικής πολιτικής όσο και του πολιτικού συστήματος γενικότερα από μια ιεραρχημένη σε μια μη-ιεραρχημένη μορφή. Για την έννοια του δικτύου της δημόσιας / κρατικής πολιτικής βλέπε ενδεικτικά Mayntz (1993), Pappi (1993), Richardson (n.d.) και Smith (1993). Στην ελληνική βιβλιογραφία η έννοια του δικτύου εξετάζεται στα Γεωργιάδου (2001) και Γράβαρης (1995).

9. Η λογική ακολουθία προσλαμβάνει τη μορφή του εξής συλλογισμού:

- (i) Η κοινότητα της κρατικής πολιτικής είναι είδος δικτύου της κρατικής πολιτικής
- (ii) Η επιστημονική κοινότητα είναι είδος κοινότητας της κρατικής πολιτικής άρα (iii) Η επιστημονική κοινότητα είναι είδος δικτύου της κρατικής πολιτικής

10. Εάν, λοιπόν, δεν συνέτρεχε η συνθήκη της δικτύωσης, τότε οι επιστημονικές κοινότητες θα είχαν απλώς και μόνο κοινωνιολογική υπόσταση, οπότε θα ήταν δικαιολογημένη και η

αντιστοίχησή τους προς την έννοια των 'παραδειγμάτων' ή άλλων παρόμοιων συλλογικών σχηματισμών που έχουν αναπτυχθεί είτε στο πλαίσιο της κοινωνιολογίας της γνώσης είτε στο πλαίσιο της κοινωνιολογίας ή της ιστορίας της επιστήμης. Από τη στιγμή, όμως, που δεν ικανοποιείται αυτή συνθήκη, ο ενδεχόμενος παραλληλισμός της έννοιας των επιστημικών κοινοτήτων προς τέτοιου είδους έννοιες αποτελεί σύμπτωμα είτε θεωρητικής αμηχανίας είτε θεωρητικής 'εγκλοίκευσης' αμυγώς εμπειρικών φαινομένων. Ως εκ τούτου, η πιθανή κοινωνιολογική προσέγγιση των επιστημικών κοινοτήτων δεν προηγείται αλλά έπεται της πολιτικής τους ταυτοποίησης.

11. Προς επίρρωση αυτής της παρατήρησης έρχεται και το ακόλουθο απόσπασμα: 'Οι θεσμικοί δεσμοί, οι άτυπες δικτυώσεις και οι συλλογικές πολιτικές πρακτικές μεταξύ των μελών (της επιστημικής κοινότητας ενν. Δ.Γ) συνεισφέρουν επίσης στη διατήρηση και στην αλληλεγγύη της κοινότητας... Παρέχουν στα μέλη μια ανεκτίμητη θεσμική δομή μέσω της οποίας αντλούν πληροφόρηση και ευρίσκουν ηθική υποστήριξη για τις συχνά κοινωνικά και πολιτικά περιθωριακές τους πεποιθήσεις' (Haas 1992: 20).

12. Για το λόγο αυτό, άλλωστε, δίνεται έμφαση στον εμπειρικό και επαγωγικό χαρακτήρα των προγραμμάτων έρευνας που πραγματεύονται όχι μόνο το ζήτημα των επιστημικών κοινοτήτων αλλά και το ρόλο της γνώσης κατά την ανάπτυξη της θεσμικής τάξης ή το σχηματισμό ειδικών καθεστώτων δημόσιας / κρατικής πολιτικής (policy regimes). Βλέπε σχετικά Haas (1980: 358-359).

13. Υπέρ της μερικής άρσης της αβεβαιότητας συνηγορεί και το ακόλουθο απόσπασμα: 'Οι επιστημικές κοινότητες δεν πρέπει να συγχέονται με εσφαλμένο τρόπο με έναν ηγεμονικό δρώντα που αποτελεί πηγή για την πολιτική και ηθική κατεύθυνση της κοινωνίας...ο βίος τους είναι περιορισμένος στο χρονικό διάστημα το οποίο ορίζεται από το πρόβλημα και τη λύση του' (Adler/Haas 1992: 371).

14. Βλέπε Lakatos (1970) στο Lakatos/Musgrave (1970: 91-196). Η αναφορά γίνεται στο Adler/Haas (1992: 368 υποσημείωση # 4).

15. Η αυτό-κατανόηση της προβληματικής ως προγράμματος έρευνας με την αυστηρή σημασία που φέρει αυτός ο όρος είναι προφανές ότι εγείρει σημαντικά προβλήματα για το πλαίσιο, εντός του οποίου λαμβάνει η χώρα ο χαρακτηρισμός όχι μόνο των κοινοτήτων αλλά και της τελικής έκβασης ως επιστημικής. Το στοιχείο της συνέχειας που διακρίνει με τυπικό τρόπο την ανάπτυξη των προγραμμάτων έρευνας έρχεται σε ρητή αντίφαση προς το χαρακτηριστικό της ασυνέχειας το οποίο εξ ορισμού διακρίνει τη 'φουκωική' έννοια της episteme. Αλήθεια, πώς είναι δυνατή η κατανόηση και η ερμηνεία ορισμένων σωμάτων γνώσης ως επιστημικών στο εσωτερικό ενός προγράμματος έρευνας ; Η ανάσυρση, επομένως, της τελευταίας μάλλον θα πρέπει να θεωρείται σαν προσχηματικό δάνειο παρά σαν δεσμευτική ερμηνευτική αφετηρία της όλης προβληματικής.

16. Βλέπε Haas (1980: 359-360), όπου υπονομεύεται η ισχύς της έννοιας της δομής και ασκείται κριτική σε ολιστικές / τελεολογικές προσεγγίσεις αλλά και Ruggie (1975: 558) όπου η ανάπτυξη της θεσμικής δομής υπό τη μορφή της διεθνούς οργάνωσης ορίζεται ως συνάρτηση της σχέσης δύο παραγόντων: του ορισμού της κατάστασης από τους δρώντες αφενός και της απόρριψης των δρώντων στην προαναφερθείσα κατάσταση.

17. Κλασικά παραδείγματα αυτής της προσέγγισης είναι τα Hall [ed] (1989) και Winch (1972). Στην ελληνική βιβλιογραφία σημαντική είναι η συμβολή στο Παγουλάτος (1999).

18. Όπως, για παράδειγμα η προσέγγιση που υπάσχει στο Ruggie (1975). Για τη διαφοροποίηση βλέπε Haas (1989: 26-27) και Haas (1992: 384, υποσημείωση # 20).

19. Πρόκειται για προσεγγίσεις που προέρχονται από το πεδίο της γνωστικής ψυχολογίας με εφαρμογές στην ανάλυση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων. Πάντως, στο πλαίσιο του προγράμματος έρευνας περί επιστημικών κοινοτήτων τηρούνται σαφείς αποστάσεις από την τάση να αναχθεί η διαδικασία αναγνώρισης και αποδοχής της γνώσης σε αμιγώς ψυχολογικούς παράγοντες.

20. Στην προσέγγιση αυτή, σύμφωνα με τα όσα υποστηρίζονται στο πρόγραμμα έρευνας περί επιστημικών κοινοτήτων, εντάσσεται και το έργο του Ernst Haas.

21. Για το λόγο αυτό, άλλωστε, στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος έρευνας έχουν αναπτυχθεί πρωτογενώς ή έχουν γίνει αντικείμενο 'προσεταιρισμού' και ομόλογα πρότυπα διαπραγματεύσεων. Χαρακτηριστικό του πρώτου τύπου είναι το Sebenius (1992), ενώ χαρακτηριστικό του δεύτερου τύπου συγγένειας είναι το Young (1989).

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Adler, E. - P. Haas (1992). 'Conclusion: Epistemic Communities. World Order and the Creation of a Reflective Research Programme'. *International Organization*, 46.1.
- Breslau, D. (1992). 'The Political Power of Research Methods: Knowledge Regimes in US Labour-Market Policy'. *Theory and Society*, 26.
- Γεωργιάδου, Β. (2001). 'Από το Κόμμα Περιχαραζωμένων Μελών στο Κόμμα- Δίκτυο: Όψεις της Οργανωτικής Ανασυγκρότησης των Πολιτικών Κομμάτων στην Ύστερη Νεωτερικότητα'. *Επιστήμη και Κοινωνία*, 5-6.
- Γράβαρης, Δ. Ν. (1995). 'Η Ιδιοποίηση της Πολιτικής: Από την πλήρως Διοικούμενη Κοινωνία στην Κοινωνία των Δικτύων'. Σε Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα. *Όρια και Σχέσεις Δημόσιου και Ιδιωτικού*. Αθήνα.
- Gravaris, D. N. (1996). *Epistemic Communities and Policy Networks: Notes Towards an Investigation*, mimeo.
- Haas, E. (1980). 'Why Collaborate? Issue Linkage and International Regimes'. *World Politics*, 32.
- Haas, P. (1989). 'Do Regimes Matter? Epistemic Communities and Mediterranean Pollution Control'. *International Organization*, 43.3.
- Haas, P. (1992). 'Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination'. *International Organization*, 46.1.
- Hall, P. A. (1989) εκδ. *The Political Power of Economic Ideas*. Princeton: Princeton University Press.
- Heritier, A. (1993) εκδ. 'Policy Analyse: Kritik und Neuorientierung'. *PVS, Sonderheft* 24.
- Lakatos, I. (1970). 'Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes'. Σε *Imre Lakatos - Alan Musgrave* εκδ. (1970).

- Lakatos, I. - Alan Musgrave (1970) εκδ. *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mayntz, R. (1993). 'Policy-Netzwerke und die Logik von Verhandlungssysteme'. Σε *A. Heritier* εκδ. (1993).
- Παγουλάτος, Γ. (1999). 'Ίδέες, Θεσμοί και Συμφέροντα στη Δημόσια Πολιτική: Η Περίπτωση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Πολιτικής'. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 13.
- Pappi, F. U. (1993). 'Policy-Netze: Erscheinungsform Moderner Politiksteuerung oder Methodischer Ansatz?'. Σε *A. Heritier* εκδ. (1993).
- Richardson, J. J. (n.d.). *Actor-Based Models of National and European Policy Making: Policy Communities, Issue Networks, Epistemic Communities and Advocacy Coalitions*, mimeo.
- Ruggie, J. G. (1975). 'International Responses to Technology: Concepts and Trends'. *International Organization*, 29.
- Sebenius, J. K. (1992). 'Challenging Conventional Explanations of International Cooperation: Negotiation Analysis and the Case of Epistemic Communities'. *International Organization*, 46.1.
- Smith, M. (1993). *Pressure Power and Policy*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Winch, D. (1972). *Economics and Policy: A Historical Survey*. Suffolk: Fontana.
- Young, O. R. (1989). 'The Politics of International Regime Formation: Managing Natural Resources and the Environment'. *International Organization*, 43.3.